

BEGIN

DER

BELGISCHE VRYHEYD

OFT

*Nauwkeurig dag-verhael van het geén 'er in Turnhout
gebeurd is sedert den 24 october tot 23 november anni
1789, waer in omstandig verhaeld word het bedrijf
der keyzerlyke soldacten, zoo in den slag als in hunne
wederkomst; het kloekmoedij verweér en heldaedige
victorie der patriotten en borgers, doórmengd met een
nauwkeurig verhael van 't geén de gevangene borgers
geleden hebben van hunne gevangenis af tot hunne
verlossing, alles doór geloofweérdige oog-getuygen be-
vestigd.*

IN DEO SPERAVERT RECTI, MANUS EJUS
EXALTAVIT ILLOS.

VOOR-AFGAENDE SONNET.

Een noordsche nevel-wolk voor Russische fenynen,
Deéd bij den ottoman den zoeten vré verdwynen;
Zy wilde met geweld de Turksche halve-maen
Gaen krenken in haer recht en uyt Europa slaên :
Zy buldert in de locht, en doet Crimeën dreunen,
Schaft haere rechten af, en al wat haer kan steunen,
Word magteloos verklaerd doór Russche dwingelandy ;
Als men den hond wilt slaen, vind men den stok 'er by ;
Met diën donk'ren mist en met dat troebel water
Meynt Joseph loozen vos, oprechten vrede haeter,
Te vissen in zyn net, van dwinglady gebreyd,
Al wat 'er tegen 't bruyn van zijnen hoogmoed stryd ;
Of het is recht of krom, hy wilt het binnen pikken,
Al zou zyn gierig hert zig aen de brok verslikken :
Hy maekt een vast verbond met Russische Cathrien,
En meynt langs diën weg zyn grootsheyd te doen zien ;

Hy denk geheel Euroóp te zien onder zyn vleug'len ;
Cathrina moest den noórd en hy den west beteng'len ;
Dit meynen z'in hun hert of het al was gedaen,
Wie zal 'er aen ons twee nog kunnen wederstaen?
Hy ziet op geen weldaed van goede bondgenoóten,
Dat hem den ottoman dikwils had geld geschoten ;
Hy breekt met hem den vré en gaet 'er by om buyt ;
Met eene tocht alleen is zyn' gezondheid uyt :
Hy krygt het op de borst, en is al moey van vechten,
Hy moest de tweede tocht t'huys blyven dién slechten,
Om t'overdenken, hoe hy ons in 't Nederland
Zou stellen op zyn duytisch, in slaeverny geplant.
Hy schend hier zynen eed, gedaen, als wy hem hulden
Tot Hertog van Braband, hoe konde 't God gedulden!
Hy rooft Gods Kerk en leer word van hem zoo bespot
Dat eygen interest alleen is zynen God :
De wetten van ons land, die hy op eed moest achten,
Doet hy op zyn gebod zeer trouweloos versmagten,
En wilt als dwingeland ons brengen in een jok,
Van slaeverny gesmeed, gekluisterd aen den blok,
Zoo men in Duitschland pleégt, of buyten vrye haeven,
Waer men geen vryheyd kent, daer weét men van geen slaeven ;
Maer 't Nederlandsch gemoed zulks nimmermeer behaegt,
Dat vry geboren is geen ketenen verdraegt ;
Men zou hier goed en bloed en alle dierb're schatten
Liever verliezen, als een slaef zich af te matten.

Den keyzer gaet toch voort, hy jaegt geheel den staet
De landen uyt en stelt een nieuw-gesmeeden raad,
Gemaekt van zyn complot, en onze braeve mannen
Worden als met geweld de landen uitgebannen
En hier en daer verjaegd ; dus kwynt ons Nederland
Beroofd van recht en staet en treurt als overmand.
In zoo een droef gestel moest VAN DER NOOT gaen vluchten,
Een man van groot verstand gaet op een ander * zuchten ;
Hy roept Gods hulpe aen voór het lief Vaderland,
Hy doet al wat hy kan tot hulp en onderstand :
Just als hy bezig was, om alles t'overweégen,
Komt hy in zyn gemoed een Brabands Leeuwen tegen
Gezonden uyt den naem van zynen opperheer,
Den Nederlandschen Leeuw, en groet hem even zeer
Met moed en dapperheid en voert hem deze reden :
Hier geen uitstel meer, daar moet worden gestreéden
Voór vaderlandsche weth, die 't Nederlandsch geslacht
Ten allen tyd en stond voór 't leven heeft geacht,
Wel hoe! zal het moedig zaed van de doórluchte Belgen
Zich lacten overheerscht en in den grond verdelgen?
Die Caesar heeft beroemd de sterkste van het land
Van over menig eeuw ; dit was voór ons een schand :
Gaet, zegt den Leeuw, schept moed ! en kampt 'er deftig tegen

---

* In Engeland.

Wy hebben in ons klauw veel meerder macht gekreëgen, *
Als in het heydendom, wanneer ons den Romeyn
Aenrande in ons land, om zyne slaef te zyn,
Hier op staet VAN DER NOOT verrukt en gaet bepeyzen,
God, die rechtveerdig is, zal onze daeden pryzen,
Als wy voór Kerk en staat stellen ten onderpand
Ons leven onzen schat tot vóórdeel van het land :
Hy moedigt ider aan; ons deftige Prelaeten
Volgen zyn voórbeeld nae, die als verdrukke staeten
Zyn machteloos verklaerd, zy staen malkaer de hand
En roepen het moedig volk tot hulp en onderstand :
Aenstonds op dit gerucht ziet men ons jongheyd woelen,
Den Leeuwen moed begint m'in d'aders te gevoelen
Ons bloem van 't Nederland, ons beste jongheyd saëm
Ziet men als onbeschroomd naer hunne vaders gaen,
En vraegen algelyk den vaderlyken zegen,
Met diën sterken schild gaen zy den vyand tegen,
Die op zyn macht alleen maer steunt en niet op God
En houd met zyne Kerk als Goliath den spot :
Ons mannen trekken op niet op hunn'eyge krachten
Maar in den naem van God zyn alle hunn' gedachten,
Als David heeft gedaen, wanneer hy ging ten stryd,
Zoo was ons moedig volk in alle hun beleyd.
Kloekmoedig als een Leeuw, men ziet-ze binnen komen

---

* Nu verlicht met het waer Geloof.

In Turnhout eerst van al heeft men hun kracht vernomen;
Daar moest het keyzers ras kiezen den haeze-pad,
Al die niet loopen kon wierd by den kop gevat :
Daer liet den adelaer van zyne beste pluymen,
Verliest 'er dry canons en moest uyt Turnhout ruymen
Met schande voór den Leeuw, die naer zyn rechten tracht :
Den eersten lauwer krans, heeft Turnhout voortgebragt,
'T geén men ons na geslacht voór wonder zal beschryven,
Is, dat vier honderd man kon op de vlucht verdryven
Meer als vier duyzend van dat goddeloos gebroed,
Ziet wat de macht van God voór onze mannen doet?
Men zag 'er openbaer de hand van God in leóven
Die zulke dapperheyd ons volk had ingegeéven;
Den TURNHOUTSCHEN SLAG zal eeuwig tot geluk
En luyster van het land staen als een helden stuk.
Den moed klimt hooger op der leeuwsche campidonen,
Zy brieschen even zeer, om Vlaenderen uit te boenen
Het keizerlyk gebroed, den aenvang valt op Gend,
Daer men wel haest de macht der Leeuwe wapens kent :
Daer kreég den adelaer zoo deérlyk op zyn veéren
Zoo menig harden brok, die hy niet kon verteéren,
Dat hy, als machteloos, verhuizen moest van 't land
En als een fleder muys schuylen in hoek en kant.
Als Vlaenderen nu was gezuyverd van die vygen,
Ziet men den Brusselaer zyn wapens wederkrygen,
Daer vecht men even zeer tot veyligheyd der stad;

Den Leeuw jaegt op de vlucht, dat keyzers beenen had :
Diest, Loven en zoo voorts, te lang om te verhaelen,
Ziet men op vryen voet hersteld van Keyzers kwaelen,
Men dankt 'er om den heer, men roept ten allen kant
LANG LEEVE VAN DER NOOT ! behoeder van ons land.

PROTECTOR PATRIÆ DEUS EST, VIRESQUE LEONIS
JUSTITIAE VIRTUS RELIGIONIS AMOR.

MERKWEERDIG TURNHOUTS DAG-VERHAEL

HET is geheel Europa kenbaar, waerom de belgische Vaderlanders de wapens hebben opgenomen, waer van een kleyne schets in 't voorgaende dichtje uitgedrukt word : de Vaderlanders oft Patriotten waeren voór het meesténdeel de jongheyd der steden en dorpen van onze nederlandsche Provincien, die zich onbedwongen van iemand, alleenlyk aengepord doór vaderland-schen iver, als vrywilligers lieten aen-teekenen in het committé te Breda, daer den heer advocaet H. van der. Noot, de heeren Prelaeten van Tongerloo, S. Bernards etc. het bezonder bewind af hadden : veéle vrywilligers dienden op humme eyge borze, d'andere wierden aengenomen tegen 10 stuyvers daegs : men had van dat committé al hooren spreken van in de maenden junius en julius van het jaer 1789.

Het gouvernement konde die eerste geruchten niet aen-

neemen, de Patriotten wierden van hen *une armée à la lune* genoemd; maer de zaeken wat meer voorderende, begon het gouvernement achterdenken te krygen, daer wierden strenge plakkaerten uytgegeéven tegen die zich naer Breda oft elders buyten het land begaven, zelfs wierd 'er gedreygd met verbeurtenis van goederen aen alle, die binnen de dry weéken naer de bekendmacking niet wederkeerden.

Het gouvernement ziende, dat alle die strenge plakkaerten geen het minste uytwerksel deéden, begon eenige verdigtsels te verzinnen, gaf uyt, dat de jongheyd naer Breda gelokt wierd, om in de handen der ziel-verkoopers te vallen: geene drygementen noch andere uytvindnels konden de iverige jongheyd wederhouden.

Op het eynde van augustus begon het getal der Patriotten bezonder toe te neemen, men koos verseheyde plaetsen in de meyerye, om de aankomende jongheyd by een te vergaederen, als tot Tilbourg, tot Zundert, in 't Haagje, by Breda; ook was 'er noch een committé in het land van Luyk, tot Hasselt.

Het gouvernement dagelyks ondervindende, dat de jongheyd al meer en meer aangroeyde, en dat men het stuk begon te meynen, kreeg gewigtig achterdenken, het zond eenige militairen in de Kempen af, die de dorpen al om doór-zweéfdén, om de vertrekkende Patriotten te wederhouden: den generael Schröder trok met eenige dragonders

naer het land van Luyk, om de Patriotten van het Hasselts committé op te lichten, waer van 'er eenen à twee gevangen na Brussel vervoert zijn; d'overige naemen de vlucht naer het committé in Breda; dit geschiede zonder permissie der luyksche staeten, gelyk men vernomen heeft uyt de brieven van den keyzer geschreven aen den generael d'Alton hem antwoórdende den 23 october in den *P. S.* dat hy alles goedkeurde, wat Schröder in het land van Luyk gedaen had.

DEN 20 AUGUSTI.

Zag men in Turnhout aenkomen ontrent 40 à 50 patriotten, van de kanten van Diest, die naer het committé van Breda trokken; voór hunne aenkomst verspreyd 'er zich een valsch gerucht op de straet, dat de diestersche plunderaers op weg waeren, om in Turnhout te vallen: den hoofdschout en secretaris de Fierlant begaven zich op de vlucht; de turnhoutsche borgers worden in hunne binnen-komst beter onderriecht, dat niemand voór die jongheyd te vreezen had, dat zy met geen ander inzicht kwamen, als om naer het committé van Breda te trekken; daer wierd hen bezorgt van wegens de gemeynthe van Turnhout eenige ververschingen op de Casteleyn, van waer zy in goed order hunnen weg naer Breda voorderden: de volgende dagen zag men hier dagelyks, doch veel minder in getal van die vertrekkende Patriotten hier passeéren.

DEN 24 AUGUSTI.

Zag men hier aankomen ontrent 150 militairen, waer onder eenige dragonders, om eene waekende oog te houden op de vertrekkende Patriotten : het volk, dat voór het belang der 's lands gerechtigheden zeer ingenomen was, konde de aankomst van die militairen met geen gunstige oog aanschouwen, men hoorde hier en daer wel murmuréren, om 'er geweld tegen te doen, het geén onvoórzichtig zoude geweest zyn, maar in het openbaer hiel ider zich stil : die militairen zouden hier geerne in Turnhout eenige dagen gebleéven hebben; maer alzoó de magistraet hun vertoonde, dat men hier geen militairen noodig had, dat men hier voór geen onheyl vreesde etc. hebben zy op de merkt maer eenige ueren vertoeft, en hebben daer wat g'eten en gedronken : onder die vertoeving op de merkt komen zy tot kennis van eenen peruquiers gast, die te voóren onder de lovensche vrywilligers geweest was; zy neémen hem gevangen en wierd gebonden op eene karre naer Herentals gevoert : op het gevangen neémen van dién jongeling kwam 'er een zoodaenig uyt jouwende geschers op de merkt, dat 'er veéle borgers dachten, dat 'er eenen oploop zoude komen, zelfs zegt men dat 'er eenige naer de Kerk liepen, om te stormen, daer tot geluk by voórzorg de klok-zeelen opgetrokken waeren anders had het misschien slecht met deze plaets

afgelopen; eyndelyk allos verging wel de militairen vertrokken naer den noen met hunnen gevangene naer Herentals.

Sedert dat de militairen in Turnhout geweest waeren, zag men in den klaeren dag geen Patriotten meer doórtrekken naar Breda, maar wel in den nacht, plakkende hier en daer briefkens om het volk aen te moedigen, om voór het Vaderland te stryden, zingende veél patriots liedkens waer van zy 'er eenige op de stracten lieten liggen, om onder het volk gemeyn te maeken.

DEN 3 SEPTEMBER.

Was hier in den nacht van die doórtrekkende Patriotten een diergelyk briefken aangeplakt op de paters Kerkdeur; den hoofdschout deéd het den volgenden dag doórtrekken naar Breda, maar wel in den nacht, plakkende hier en daer briefkens om het volk aen te moedigen, om voór het Vaderland te stryden, zingende veél patriots liedkens waer van zy 'er eenige op de stracten lieten liggen, om onder het volk gemeyn te maeken.

Was hier in den nacht van die doórtrekkende Patriotten een diergelyk briefken aangeplakt op de paters Kerkdeur; den hoofdschout deéd het den volgenden dag doórtrekken naar Breda, maar wel in den nacht, plakkende hier en daer briefkens om het volk aen te moedigen, om voór het Vaderland te stryden, zingende veél patriots liedkens waer van zy 'er eenige op de stracten lieten liggen, om onder het volk gemeyn te maeken.

DEN 24 OCTOBER 1789.

Zynde eenen saturday, wanneer het binnen Turnhout jaermerk was, hoorde men 's morgens ontrent 4 uren stormen in de parochiale Kerk, gelyk men gewoonlyk doet, als 'er ergens brand is : het meestendeel der borgers die geene onderrichting der zaek hadden, meynde, dat 'er brand was, veel volk kwam op de straet geloopt, roepende naer den toren-wachter, waer den brand was, maer kreeg geen antwoord; men bleef volherden in het stormen; naer het verloop van een quartier uers, wierd het volk op de straet beter onderricht, dat het geen brand was, men hoorde, dat het de bestemde uer was, wanneer de Patriotten in het land moesten vallen.

Sommige willen hebben, dat 'er in het committé eenige waeren, die den aenvang noch 14 dagen wilden uytstellen; wat er van zy de zaeken naemen hun begin den 23 oktober : alle Patriotten, die tot Tilborg en ontrent Breda waeren, moesten in den nacht komen op de Pastory van Alphen; daer wierd ider voorzien van een snaphaen, en cartouchen, en kreeg bevel om naer Hoogstraeten en Turnhout op te trekken : een ander verdeyling van Patriotten, die ontrent Zundert en Roózendael vergaderd waeren, kreeg ook hun snaphaen aan de grenzen (op het Hollands gebied had niemant van hen mogen wapens draegen, maar hadden zich daar dagelyks met stokken geoeffent) die kreeg bevel, om naer Lillo te gaen.

Van den 22 waeren 'er overal commissarissen uitgezonden om te doen stormen op den bestemden tyd, gelyk hier voór Turnhout afgeveerdigt was L. van Lissum, andere naer andere plaetsen, alle met het zelve order, om op eenen en den zelve tyd geheel Brabant doór te stormen, welken last van alle niet is uitgevoerd, want op sommige plaetsen is 'er gestormd en op sommige niet.

Wanneer men nu hier eene halve uer zonder ophouden gestormd had, en het gerucht nu overal verspreyd was, dat de Patriotten stonden aan te komen, wierd 'er uyt verzoek van L. van Lissum aen de borgers overal bevolen van licht aan deuren en vensters, te stellen, het geen aenstonds van ider met iver volbracht wierd; zoo dat men hier alle straeten en geheel de markt rondom vol licht zag aen deuren en vensters, dat een schoon gezicht gaf in den donkeren morgenstond : men hoorde de straeten weérgalmen van het geroep : *vivant DE PATRIOTTEN! vivant DE STAETEN!* etc. men bleef gedurig stormen tot den dag toe zonder ophouden.

Nauwelykx was den dag op gekomen, oft men zag alle man in de wapens verschoeynen, al dat een wapen dragen konde was te been; alle boeren der omliggende gehuchten, die geen snaphaen hadden kwamen met riek, gaffel, andere met schuppen, met stokken, al wat maer een wapen geleék, wierd gebruykt; ieder toonde om het meest zynen iver, om voór het land te willen vechten; men

hóorde niet anders als *vivant* DE STAETEN! *vivant* DE PATRIOTTEN! de locht drennde van het geroep; de blydschap scheén-uit op iders wezen; men gaf malkaer de hand, om gezaementlyk voór het Vaderland te stryden; het bleéf noch al stormen tot naer 10 uren in den voórnoen.

De kramers, die dezen dag hier gekomen waeren met hunne koop-waeren lieten alles ingepakt, men sprak van geen koopen oft verkoopen, men was niet bezig, als met de zaeken der Patriotten.

Ontrent 9 uren zag men op den toren der parochiale Kerk doór de bovenste venster der naeld uytwaeyen eene groote vlag; die certyds tot vreugde bedryf van eenen *primus* van Loven gedient had, nu dienende tot teeken van trouw aen de staeten en het land.

Ontrent 10 uren kwam hier op de markt den secretaris van Tielen, om de jaer markt by te woonen, gelyk 'er dién dag van veéle der omliggende dorpen geplogen word: eenige gaven hem den naem van keyzers gezinde: men deed hem roepen: *vivant* DE PATRIOTTEN! het geén hy deed, naer die kwamen 'er wederom andere hem doende het zelve roepen, eyndelyk moey geworden zynde, wilde hy dat niet meer roepen, waerom hy met gewapende mannen op het stadhuis gebragt wierd voor de magistraet, word daer beschuldigt voor kwaelyk-gezinde: de heeren van het magistraet moesten hun uiterste best doen, om hem van alle smaad van het gemeyn te verlossen, met goede

woórden en beloftens van alles te onderzoeken en recht te doen volgens verdiensten, aldus wierd hy op het stadhuis in arrest gehouden.

Ontrent 11 uren zag men hier binnen komen ontrent 120 patriotten alle met snaphaenen gewapend, komende van Baerle-hertog; zy vertelden hier, dat zy den geheelen nacht in optocht geweést waeren, dat zy het groot patriots corps in den nacht gemist hadden, het geén naer Hoogstraeten vertrokken was: op hunne aenkomst ging eenen van hunne aenleyders hier op het stadhuis, om zyn belang te melden: weynigen tyd daer naer kreégen de Patriotten order, om zicht algelyk te plaetsen in de studente schoól, het welk geschiede; men bezorgde hen daer eene ton bier en eten, zy stelden daer hunne wapens af en al die begeerde ging een ander logement in eene herberg zoeken: nochtans eenige moesten voór de school de wacht houden, om dat 'er hunne wapens in waeren.

Naer den noen ontrent dry uren kwam 'er een gerucht op de straet, dat de keyzerlyke soldacten daer waeren, het geén on-waer was: de Patriotten kwamen seffens met hun geweér uytgelopen, om te zien wat 'er was: het was een valsch gerucht van iemand misschien uitgestroeyd, om hun bang te maeken, het geén zy nochtans niet getoont hebben, want niet tegenstaende zy styf gemarcheerd waeren en noch ongewoon den snaphaen te draegen, zy toonden aenstonds hummen iver en kloekmoed; voórders begaf

zich ider tot de rust, uytgenomen die de wacht hadden.

DEN 25 OCTOBER.

Het groot corps der patriotten bestaende uyt ontrent 2500 man was den 24 getrokken op Hoogstraeten, alwaer die op hunne aankomst eene kleyne schermutseling aantroffen van eenige keyzerlyke wervers, die daer lagen, zy hebben 'er eenige gevangen en d'overige zyn het in de bosschen ontvlucht: dit corps wierd aangeleyd doór den generael van der Meersch eertyds colonel in dienst van den keyzer, die het committé van Breda daer toe verkozen had.

In Hoogstraeten wierd afgekondigd het manifest der staeten, waer in aengehaelt wierden alle de inbreuken aen 's lands privilegien begaen, en den keyzer vervallen verklaard van zyn recht tot het hertogdom van Brabant etc. en onderteekend H. van der Noot *q. q.*

Dezen Zondag 's morgens vertrokken de Patriotten, die hier in Turnhout vernacht hadden, naer Misse gehoort te hebben op Hoogstraeten, om zich by d'andere te verwoegen, die zy den nacht te vooren gemist hadden, niet wetende hoe het groot corps zynen weg zoude neemen; voórders in den voórnoen tot 's middags toe wist hier niemant in Turnhout, oft 'er noch Patriotten zouden komen oft niet: L. van Lissum, die als commissaris noch hier was en hier eenen voórraad voór 3 à 4 duyzend man beschikt

had, stond ontrent den noon zelfs verlegen en wist niet wat 'er schorte, dat 'er den dag te vooren niet meer Patriotten hier aengokomen waeren; hy was van die verwoeving in Hoogstraeten niet onderricht en zag weynigen seheyn, dat 'er noch meer zouden aenkomen; vertrekt seffens ontrent 12 ueren naer Breda, om te hooren wat 'er haperde.

Ontrent twee ueren in den achternoen zag men hier op de merkt aenkomen een rytuyg met eenige heeren, waer onder was d'heer Reyms eenen der dekens van Antwerpen, die bragten hier aen het magistract tyding, dat het groot corps der patriotten van Hoogstraeten in optocht was en binnen weynige ueren in Turnhout stond aen te komen: op dit gerucht zag men veel volk te been komen, men draeyde den hoed roepende *vivant DE PATRIOTTEN!* een ider was verheugd die tyding te verneemen.

Ontrent vyf ueren naer den noon zag men dat patriots corps alsdan bestaende uyt 25 à 26 honderd man binnen komen langs de warande, aengeleyd doór hunnen generael van der Meersch: zy waeren meest gewapend met snaphaen; eenige misschien noch nieuwe reerueten waeren gewapend met stokken, zy kwamen in goed order binnen Turnhout langs de gasthuys-stract tot op de groote merkt onder het gelui van de groote klok en het speelen van den beyaerd: met duyzende menschen waeren 'er te been, die hen tegen geloopen waeren, men zag de blydschap van het volk overal ten oogen

uyt scheynen, ider klapte in zyne handen en was verheugd over de aenstaende verlossing van het keyzers jok, dat den haet van geheel de Natie op zich getrokken had.

De compagnie van Hambroek bestaende uyt veële Antwerpenaers had eenen schoonen nieuwen standaard, voerende op d'een zeyde den brabantischen Leeuw en op d'ander zeyde de wapens der stad Antwerpen; hy was schoon geborduurd en rykelyk opgeciert en wierd geschat op de weërde van dry honderd ducaten.

De hoofd-gildens van Turnhout stonden op de merkt met alle hunne eer-teekens, om de Patriotten te verwilkommen, het geén gedaen wierd met allen mogelyken luyster onder een menigvuldig geroep van *vivant* DE PATRIOTTEN! *vivat* HEYNTJEN VAN DER NOOT! etc.

Als het geheel corps patriotten op de merkt geplaets stond, wierd hunnen standaard geplamt op het steyger van het stadhuis, ider bleef op de merkt rondom het stadhuis in zyn gelid staen, aen het hoofd was den generael van der Meersch te peérd, dan begon men het manifest van het stadhuyt af te leézen, waer in den keyzor Josophus van het hertogdom van Brabant vervallen verklaerd wierd met alle zyne redens en omstandigheden het welk vericht wierd door d'heer Reyns eenen der dekens van Antwerpen, als daer toe gemachtigd van de heeren van het committé; daer was zoo veél gerucht van Patriotten en ander volk, als mede door het aenhouden van het

luynen der groote klok en het speélen van den beyaerd, dat men by naer niet konde hooren, wat 'er geleézen wierd, eventwel ider een wist wel, wat het behelsde; naer het leézen van het mansfest, stapt den generael van der Meersch van zyn peérd en gaet op het stadhuis, spreékt daer een korte wyl met de heéren van het magistrat; dan keért hy zich naer de venster, alwaer stond de hoofd-schout, den generael vraegt hem oft hy de Fierlant was, op de antwoord jae, pakt hy hem met den kraeg en houd hem in arrest; den hoofdschout verzoekt zyn kasteel, daer hy woonde, voor zyn arrest-plaets, die hy niet bekwam, maer wierd met eene wacht onder het steyger van het stadhuis gibragt, daer noch eenige commiesen en wervers zaten, die de Patriotten van Hoogstraceten medegebragt hadden; van gelyken wierd gearresteérd den secretaris de Fierlant en gestelt by d'andere: eenen peruquiers gast den naem hebbende van keyzers gezinde, en die, zoo sommige liersche patriotten zeyden, veel jonghoyd aldaer verklikt te hebben, wierd hier op de merkt kenbaer; hy stond op de merkt met een snaphaen onder de burgerlyke wacht; hy wierd uyt zyn gelid gehaald en gebragt by de gearresteéerde: van gelyken is alhier noch gearresteérd den post-meester aen zyn huys, en by d'andere onder het steyger geleyd, die zaementlyk, naer aldaer eene wyle tyds gezeten te hobben, op de bede-zetters kamer overgebragt zyn; daer noch eenige andere gear-

resteérde waeren, alwaer zy alle voorder vernacht hebben.

De Patriotten hadden van Hoogstraeten medegebragt het peérd van den gevluchten schout Camforts, die in zyn gedrag voor keyzers-gezinde gehouden wierd en den naem had dat hy van der Noot uyt Breda met verraed had meynen te lichten, dat hem mislukt was, om welke reden men hem zoude opgelicht hebben, in diën hy niet gevlucht was, naer alle deze exploiten gedaen te hebben ging ideren patriot een logist zoeken by de borgers, die hen met liefde ontfongen, ider begaf zich tot de rust, den generael van der Meersch nam zyn logement by d'heer Robert, die alle posten rondom Turnhout deéde bezetten met wachten gelyk in oorlogstydten gebruykelyk is.

DEN 26 OCTOBER.

'S maendags in den morgenstond, zoo haest als den dag begon op te komen, gingen de Patriotten naer het comptoir van den keyzer; de keyzerlyke wapens wierden daer afgedaen en in stukken geslaegen, van gelyken deéd men met de keyzerlyke wapens, die aen het post-comptoir hingen, alle het geld, dat 'er in de comptoiren was wierd gelicht en in de Patriots krygskas gestort: den ontfanger, controleur en alles, wat van 't comptoir was moest den eed van trouw aen de staeten doen, al die daer toe niet gewillig was wierd gecasseerd en gearresteérd; met volle stoot wagens *pas avants* en andere papieren wierden door de nieuw straet van het

comptoir naer de Paters Minderbroeders gevoerd, om cartouchen van te maken.

Ontrent acht uren in den voór noon zag men door de nieuw straet leyden de twee koets-peérden van den hoofdschout; van gelyken had men in arrest genomen het ry-peérd van den post-meester, dat hem maer half toe kwam; die d'ander helft toe hoorde ging daer over den generael van der Meersch spreken, waerop van der Meersch ordonneerde het peérd weder te geéven het geén geschied is.

Ontrent 9 uren was 'er onder de Patriotten eenig achterdenken, al oft 'er wapens op het kasteel (bewoond door den hoofdschout) verborgen waeren, om onvoorziens de Patriotten aen te randen, hier op wierden de gearresteerde schout en zynen broeder den secretaris ondervraegd, die zulks ontkenen; tot meerdere gerustheyd wierd den secretaris onder een escorte van eenige patriotten naer het kasteel geleyd, om daer onderzoeking van te neemen; men vond 'er niets als eenige oude hellebaerden, die certyds gedient hadden aen de justitie dienaers, die alle door de Patriotten op het stadhuis in bewaerenis overgebragt zyn, met den secretaris, die wederom in zyn arrest-plaots gesteld wierd.

Ontrent 10 uren begonnen de Patriotten zich tot het vertrek gereed te maeken, en kwamen op den trommel slag alle by een op de merkt, daer ider in order gesteld wierd; het gezeg was, dat zy naer Geél vertrokken; eer dat alles veérdig was, duerde het wel tot 11 uren, on-

der alle die bereydsels, die 'er tot het vertrek gemaekt wierden, bragt men de gearresteérde tot op de markt voór het stadhuis, omringd van 2 à 3 honderd patriotten, alwaer zy moesten staen wachten, tot dat alles tot het vertrek veérdig was.

Ontrent 11 ueren vertrokken de Patriotten alle in goed order langs de herenthalsche straet, onder het geleyd van den generael van der Meersch, met alle hunne bagagie en toerusting: op de markt bleéven staen de gearresteérde omringd van 2 à 3 honderd man, noch wachtende naer eenige officiers, die noch niet gereed waeren: dat duerde by naer een uer, dat van der Meersch met de zyne vertrokken wrs en dat de gearresteérde met die hen bewaerden op de markt noch bleéven staen; niemant wist, wat zulks te zeggen had: het verveelde de gearresteérde op de markt zoolang te moeten staen in het gezicht van ider een, zy verzochten een verblijf-plaets in eene herberg, om hen wat te warmen oft te ververschen; dit werd hen toegestaan; den hoofdschout, secretaris, den postmeester met den peruquiers gast wierden met eenige gewapende mannen naer den osse kop gebragt; nauwelyks waeren zy daer binnen oft daer kwam een ander order, dat zy wederom op de markt moesten komen op de zelve plaets, daer zy te voóren gestaen hadden. D'oorzaak van dit lang vertoeven, naer dat van der Meersch met de zyne al vertrokken was, is geweest, dat men noch tydinge van het committé van Breda verwachtte,

het welk hun gelegentheyd gaf van de volgende gewigtige onderschepping: eenige patriotten officiers waeren in de gasthuys-straet die eenen postillon zagen aenkomen met een estaffette geadresseérd aen den post-meester, waer in eenen brief was, om te behandigen aen den hoofd-schout; den postillon wierd opgehouden en met het estaffette gestuurt by d'overige officiers der Patriotten, die noch hier waeren, die de brieven openden en naemen den postillon op 't stadhuis in bewaerenis, om geene voordere tydinge van zyne commissie te kunnen doen.

Als men den inhoud van dat estaffette verstaen had, wierden de gearresteérde alle wederom op het stadhuis geleyd op de bede-zetters kamer, daer zy vernacht hadden; ider was nieuwsgierig, om te verneémen, wat dat estaffette behelsde: men heeft daer naer vernomen, dat het afgezonden was uyt den naem van het gouvernement aen den post-meester onder enveloppe, om te behandigen aen den hoofd-schout en behelsde in substantie: dat 'er in het kort keyzerlyke militairen in Turnhout stonden aen te kómen, om de Patriotten te verdryven; het gouvernement moedigde den hoofd-schout aen, om zyne borgers te vermaenen over hun aenstaende perykel, en dat hij ze moest opwekken tot gehoorzaemheyd aen den keyzer en dat zy in plaets van wapens op te neémen, gezaementlyk de hand moesten leenen aen de militairen, om die *insurgenten* (aldus noemde men de Patriotten) te verdryven *etc.* vol

van diergelyken inhoud : welk estafette aenstonds per expressen naer het committé van Breda gezonden wierd, en op den zelven tyd wierd 'er eene copye per expressen van gezonden naer den generael van der Meersch, die nu al ontrent onderhalf uer vertrokken was; dezen expressen achterhaelt den generael van der Meersch met zijn volk een uer van Turnhout op eene plaets genaemt het *primus*-heyken; van der Meersch die tyding vernemende commendeert *halte*, zy houden daer eenen kleynen krygs-raed, waer in men vertoonde, dat de militairen op *marche* waeren en hen in de hey zoude kunnen omringen, dat zy in het vlak veld te kwaed hadden tegen geoeffende troepen, die met canons voorzien waeren en zy niet; eyndelyk wierd 'er besloten van in Turnhout weder te keeren, om daer hen beter te kunnen verschansen.

Dezen raed onder de officiers besloten zynde, keerde het geheel corps van den generael van der Meersch wederom, zonder de reden aen de gemeyne te openbaeren; men zag hen langs de zelve straet wederom in komen met alle hunne toerusting, gelyk zy vertrokken waeren : de borgers die nergens van wisten zeyden tegen malkanderen : wat mag dat boduyden, daer moet iets schuylen; ider docht 'er het zyn van en ideren patriot keerde naer zyn voórgeaende logement.

Den Generael laet geenen toestel van verweér maeken, om de borgers geenen schrik aen te jaegen, alleenlyk

doet hy alles wel met wachten bezetten, en bezonder den Lokeren molen omdat hy wist, dat de militairen langs diën kant moesten komen; op alle posten, waer den voór gaenden nacht eenen man gestaen had, stonden 'er nu wel vier.

Den post-meester wierd tegen den avond van zyn arrest ontslaegen en wierd naer huys gezonden, om de zaeken van de posterye in acht te neemen : van der Meersch zend naer alle wegen van zyn volk, om te verneemen naer de aankomst der militairen, niemant brengt 'er hem enige vaste tyding van : 's avonds ontrent elf ueren kreeg hy noch tyding van zyn volk, die te peerd in de hey geweest waeren, dat 'er in de geheele heyde tot Oostmal toe niemant te zien was; maer wel dat zy naer de kanten van boven Vlimmeren honden hadden hooren bassen; voordere tyding konde den Generael van zyne boden niet verneemen; ider begaf zich tot de rust en weynige waeren 'er van een aanstaende onheyl onderricht.

Van der Meersch had in zyn logement wel verteld, dat 'er iet op handen was; doch hy stelde ider een gerust en zeyde aen het volk, daer hy gelogeerd was : gy zult het tyds genoeg weeten, als wy het te kwaed krygen, dan zult gy tyd genoeg hebben om te vluchten, hy van zynen kant scheén geen vrees te hebben; hy soupeerde als naer gewoonte en begaf zich tot de rust.

DEN 27 OCTOBER.

Zynde eenen dynsdag! mag ten eeuwigen dage in de turnhoutsche jaerboeken met merkweêrdigheyd aengeteekend worden, welken dag noch lang zal geheugen zoo wel den vyand, als d'overige van die 'er de slag-offers van geweest zyn.

Den generael van der Meersch was ontrent 11 uren gaen op zyn bed liggen en had belast, dat men hem wekken moest, zoo haest als 'er eenige tyding kwam, geslaepen hebbende tot 's morgens 3 uren vroeg hy in zyn logement, om op den zolder te gaen, alwaer hy met zyne ooren ging op eene dak venster liggen, om te hooren of 'er nergens geene beweging in de locht was, omdat hy achterdocht had van dat *honden bassen*, dat hem 's avonds aengebragt was; als hy aen de venster lag zeyde hy : zy avanceéren, maer zy zyn noch wyd van hier; aldus met dat ongerust gemoed bleéf van der Meersch den vyand afwachten; hy toonde wel geene vrees, maer den avond te voóren had hy gezeyd : alles is wel genoeg, maer myn volk is noch zoo slecht geexerceerd.

Den 26 october was den generael Schröder van Lier vertrokken met 7 divisien voetvolk, die eenigen tyd te voóren uyt Mechelen en het kasteel van Antwerpen met den nacht in Lier vergaederd waeren, die divisien waeren 3 van Bender, 3 van Clairfayt en een divisie grenadiers,

daer by was noch eene divisie van dragonders van Arberg met hen brengende 6 stukken canon van 3 en 6 ponders, denkende daer mede genoeg te hebben en ook omdat grootere stukken te moeylyk waeren om doór de heyde te brengen : zy hadden ook twee houbitsen, nochtans hebben zy 'er maer eenen voór Turnhout gebragt.

Aldus avanceéerde den vyand meer als 4 duyzend in getal op Turnhout aen, zy kwamen tot Vorsselaer 's morgens ontrent half 6, alwaer de militairen tegen de menschen vertolden, wy gaen eenen ontbyt haelen naer Turnhout, voór den noen zyn wy wederom alhier; wy zullen die Patriotten daer eens gaen leeren exerceéren, op een uer oft twee is alles klaer : daer de militairen al een drupje naemen, zeyden zy, wy zullen dat wel betaelen, als wy wederkomen, oft stelt het op rekening van H. van der Noot.

Carel Druyts, inwoonder van Vosselaer, was diën morgend-stond vroeg bezig om mest op zyn land te voeren tussehen Vosselaer en Turnhout, zoo haest hy de militairen vernamp, docht hy, gelyk het waer was, de Patriotten in Turnhout weéten van die komst niet, zy zullen verrascht worden, hy spant zyn peérd uyt de karre en reyd in vollen gallop op Turnhout, hy arriveérd hier in de gasthuis-stract ontrent half 7 en vertelt aen die hem ontmoeten, wat 'er gaende was : eenige patriotten daer ontrent vraegen hem : hoe veel militairen zyn 'er wel? hy antwoórd,

ontrent 7 à 8 honderd, de Patriotten zeyden : die zullen wy wel staan.

Hy reyde voort recht naer het logement van den generael van der Meersch en verwittigt hem van alles : geen quartier daer naer hoorde men stormen in onze parochiale Kerk, al wat patriot was ziet men aenstonds met snaphaen en patroon-tes voorzien van cartouchen langs de straeten loopen. Den generael van der Meersch op die tyding geeft zyne goudborze in bewaering en komt op de merkt, hy moedigt ieder tot den stryd, hy plaets zyn volk aen alle ingangen der straeten, de Patriotten toonden veel moed, besonderlyk liet den generael bezetten de straeten, daer den vyand moest langs in komen, te weten de gasthuys-straet : de straeten waeren noch niet bezet, oft men zag onze vrome borgers eene dappere hand leenen aen de Patriotten, om hen alles te bezorgen, wat tot verweér noodig was, men was bezig op alle plaetsen, om barricaden te maeken en verschanzingen, daer de Patriotten konden achter staen, banken, stoelen, tafels, tonnen, etc. met een woórd al wat men vinden kon wierd gebruykt; om de ingangen der straeten te beletten, onze geheele merkt wierd vol leége tonnen, vaten en flesschen gebragt, om hinder aen de dragonders toe te brengen; vrouw lieden en mans, geene uyt genomen, waeren bezig aen dit werk, alwaer men boomen konde afhouden, om in den weg te leggen, was aenstonds uitgevoerd; men maekte daer van goede verschanzingen, waer achter men de

kasseyen uytbrak en diepe putten maekte, om beter in verschanst te staen, men brak noch over al kasseyen uyt om in de huizen op de zolders te leggen, om langs de de vensters te konnen werpen, over al daer men boomen konde krygen wierden dweérs over de straeten gelegd voór hindernis der dragonders met hunne peérden.

Op den tyd van een half uer, men zoude het kwaelyk konnen gelooven, was alles veérdig tot het ontfangen van den vyand : van der Meersch posteéert eenige honderde patriotten op het Kerkhof, en zegt, hen, dat den muer van het Kerkhof eene goede verschanzing voór hen is, in geval den vyand zoo wyd komt, alle wegen op het Kerkhof waeren afgeschud met stoelen en banken uyt de Kerk, de Kerk was by naer ledig, alles was 'er uytgedraegen : den voerman van Tilborg kwam met zyne karre hier aengereden, om naer Diest te ryden, om bier te haelen, gy komt wel van pas wierd hem gezeyd, men spande hem zyne peérden uyt, de raders wierden van de berrie afgerold en in de straet tot verschanzing gebruykt.

Aldus waeren onze straeten in toerusting gemaekt tot afwachting van den vyand : het had geheel den nacht klaer weder geweést, tegen den morgen-stond komt 'er eene zoo dikke mist locht, dat men noch huys, noch toren, van verre zien konde, men konde bynaer geen 10 roeden wyd zien. Een weynig naer 7 uren ging van der Meersch met eenige officiers en andere patriotten voór aen in de mole-straet, om

naer den vyand te gaen zien; die de wacht hielen aen den nieuwen Lokeren molen, zagen den vyand eerst naderen, zy zien voór af komen eenen trompetter met eenige dragonders, afgezonden van den generael Schröder: de patriot-wacht, zonder naer dat krygsgebruyk acht te neemen, begint maer dapper op die dragonders te schieten, waer van den trompetter met noch vier dragonders aenstonds uyt den zadel vallen, en de andere vluchten aenstonds wederom en geéven daer rapport van aen den generael Schröder, die noch ontrent een half quartier met de zyne achter was, waer op Schröder aenstonds commandeert van zyn canon te lossen; dan begon den *attaque*, de canonniërs konden de huizen van Turnhout niet zien, zy schoten maer op gewis, om dat het mistachtig weder hun het gezicht belette; de eerste canon scheuten vlogen in de boomen van de warande, daer zy geen effect dedden.

Van der Meersch het geronk van het canon hoorende dacht, dat zal hier spannen, hy moedigt zyn volk aen, hy retireérd met eenige van de zyne in de straet van het gasthuys, en laet daer rondom agter haegen en kanten overal van zyn volk, om den vyand af te wachten: onze dappere borgers, die mede daer hun best gekweten hebben, zoo wel als de Patriotten, stonden overal in de hoven verschanst met hunne snaphaenen; den *attaque* begon heviger, Schröder avanceert met zyn volk al meer en meer en laet schroomelyk canoneéren, zoo dat de voorposten van den Lokeren

molen, den molen moesten verlaeten, en zich naer de huizen moesten begeéven, daer zy zich in de hoven rondom posteerden in afwachting van den vyand.

Middeler tyd komt Schröder met zyn volk aen den Lokeren molen, stelt zich daer in slag order met alle zyn volk, stelt zich in een linie van den beerschen pad af, tot aen het Kruys-huys toe, hy denkt Turnhout aen te vallen langs dry verscheyde straeten; maer hy wist niet, dat die dry verscheyde straeten alle op een punct in eene straet uyt kwamen, te weten de straet die van de warande afkomt, de mole-straet ende de straet die van het Kruys-huys naer het Vianen loopt, komende alle dry uyt in de gasthuys-straet: alsdan komen zy met 3 canons dweérs over de akkers en trekken naer het huys de warande op, daer zy de huizen daer ontrent al beginnen uyt te plunderen en te rooven; zy schieten doór die huizen, het volk wist niet waer vluchten, niemant had achterdenken, dat zy zoo onmenschelyk zouden handelen, zy schieten op den Beerschen pad in zyn huys dood P. van Bladel, zy marcheéren al voorder naer de huizen der warande op, neemen daer gevangen Cornelius Ansoms met zyne gebueren A. Leemput, Wagemans, W. Backx etc. zy doen de vrouwen alle hun geld afgeéven, dat zy hadden, met een woórd rooven en plunderen al wat zy krygen kunnen; de mans gevangen gemaakt hebbende, wierden gebragt achter het canon, dat alsdan noch stond op de akkers tusschen den molen en huys der warande; van daer marcheerden zy al

naerder de huizen der vreyheyd, tot ontrent in het midden der straet voór den ros-molen; als het canon met die borger-krygs-gevangene nu ontrent den trompet was, hebben de soldaeten hen ontbloot van hun geld, zilvere gespen, zak doeken en hals doeken, met een woórd van alles wat hen aenstond, zeggende onder duyzend vloeken en lasteringen: gy hebt dat niet meer noodig, gy moet met den eersten hangen, oft wel gy zult van uw eyge volk dood geschoten worden: aldus zyn zy die straet, naer die huizen van deég beschoten en overal uyt geplunderd te hebben, doór getrokken tot aen den drenk met hun canon, waer achter waeren de krygs-gevangene borgers die niet anders en dochten als naer hunne dood te gaen.

Van den kant der mole-straet trokken de twee kapiteyns le Loup en Uchtritz op, die van Schröder voór die straet gecommandeert waeren, eenen van hun officiers moedigt daer zyn volk aen en zegt, dat hy dien dag de Patriotten noch papen vleesch zal doen fressen, en nauwelykx had hy het gezeyd oft eenen patriots-kogel eyndigt zyn leéven en lastering: voorders kwamen 'er eenige compagnien langs het Kruys-huys in het Vianen uit, om dus volgens hunne meyning Turnhout langs dry kanten aen te randen, het geén hun slecht uytviel, om dat alle die straeten in eene uyt kwamen, als voórzeyd is.

Ondertusschen eenige patriotsche officiers verstaen hebbende, dat 'er in Turnhout geschut was, het geén men

haeken noemt, waer mede men schiet op viering dagen, als 'er wat bezonders te doen is, commandeéren, om die haeken te gaen laeden, en daer mede te schieten met los poeder, om den vyand te laeten hooren, dat zy ook van grof geschut voorzien waeren, dat gedaen wierd en geenen kleynen schrik onder de militairen veroorzaekt heeft, gelyk Schröder naderhand zelfs bekend heeft.

Die voór schermutzeling zoo eenigen tyd geduert hebbende en de Patriotten binnewaerts geweken zynde, drong het leger van achter sterk aen en kwamen langs twee zyden tegen een aen den drenk.

Den *lieutenant* de Koster was in het begin van de gasthuis-straet met de zyne, zynen commandant niet by der hand zynde, commandeérde hy aenstonds zelfs niet alleen zyn eyge compagnie, maer noch een ander wiens officiers 'er manqueérden, hy vocht daer manmoedig en stelde zich al te zeer in perykel, hy ging wat verheven staen, om dat ider zyn commande zoude kunnen volbrengen; de zyne hadden nu verscheyde van Schröders volk te neer geschoten, waarom Schröder eene volle laey trossen op hem deed lossen, waer van hem 'er eenen doór den slag van zyn hoofd vliegt, hy spreekt noch deze woórden: *courage mes enfans* en valt te neder en aldus eyndigde dien held zyn leéven voór het Vaderland, die zelfs naer zyne dood om zyne vromigheyd van den vyand zelfs voór eenen kloeken held gehouden is geweest.

Ons Patriotten moesten dan voór het hevig schieten van het canon voór uyt de gasthuys-straet wyken, zy begeéven zich meer de merkt op, en verschanzen zich overal in de poorten van sommige zey straetjens en overal in de hoven, daer het hen het beste docht; den generael van der Meersch begeeft zich op de merkt aen den ingang der gasthuys-straet, daer ontrent commandeérende aan 400 patriotten, die in den slag het meeste vuur gegeéven hebben, en die daer ook wel verschanst stonden, achter den hoek der straet, alwaer zy gerust konden laeden, en alzoo in de straet op den vyand lossen, het geén hen wonder veél voordéel gedaen heeft.

De militairen in den ingang der gasthuys-straet komende, hebben daer d'eerste barricaden, die de Patriotten gemaekt hadden uyt den weg geruymt, zoo veél zy konden en zyn dus met dry à vier canons recht in de gasthuys-straet gekomen, stootende de borger krygs-gevangene met de kolven der fusieken op hun hert en hielen hen zoo den geheelen *attaque* achter het derde canon staen en aldus hebben zy in de straet het canon moeten volgen tot aen de deur van de gasthuys-kerk, daer zy wel meer als twee uren gestaen hebben in den vollen dag, alle momenten denkende den dood-scheut te ontfangen; de kogels der Patriotten vlogen in menigte om hun ooren en, God lof, niet eenen van de borgers is 'er gekwotst, het geen meer Gods Mirakel, als geval goweést is, gelyk, die het onder-

vonden hebben naerderhand zelfs bekend hebben, dat zy rondom hen in menigte de militairen zagen dood vallen, en zy alleen wierden van geen kogels geraekt.

In de straet vocht men schroomelyk, het geschut der militairen en Patriotten wedergalmde in de locht zoodaenig, dat geheel Turnhout eenen schrik aen joeg, men zag niet als vuur en vlam, borgers die gemakkelyk konden retireéren, zag men vluchten, om hun leéven te salvoéren, andere borgers, die meer moed en couragie hadden vervoegden zich by de Patriotten en schoten dapper mede op den vyand en besonder in de hoven van de huizen der gasthuys-straet en in het Vianen.

De militairen die nu in de straet waeren bogaven zich aenstonds, om alles te plunderen en te rooven, wat zy konden, dat moordaedig volk verschoonde niemant, al dat mans-volk was en niet konde vluchten wierd van hen doodgeschoten, vrouw-volk alles ont rooft, de plundering wierd zoo gemeyn aen de militairen, dat zy hunne posten van vechten niet waer naemen, dat de meeste oorzaak van hunne nederlaeg was.

Terwylen men in de gasthuys-straet zoo schroomelyk vocht dedden de Patriotten in andere straeten niet anders als hunnen post wel bewaren, die rondom het Kerk-hof waeren, waeren zoo vol moed, dat zy van hunnen post somtijds liepen, om aen den ingang der gasthuys-straet konnen mede te schieten, het geén van hunnen comman-

dant misprezen wierd, om dat zy hunnen post niet be-
waerden : andere braken aen 't Kerk-hof af eenen nieuw
gemetsten muer, die hen in den weg scheén om te kunnen
schieten ; in veel andere stracten hadden de Patriotten
niet te doen, zoo dat, als men alles overweégt, hebben 'er
niet meer als 4 à 500 patriotten in 't vuur geweest tegen
meer als 4 duyzend militairen : niet te min moet men
mede bekennen, dat de dappere borgers zoo veel gedaen
hebben, als de Patriotten ; want veelé borgers hoorende,
dat de militairen zoo onmenschelyk handelden, hadden
noch liever al strydende te stórvén, als zich als lafhertige
in hun huys te laeten vermooren : de woede van dat volk
was zoo groot, dat zy hun canons recht op de deur van
de gasthuys-kerk pointeérden, en alzoó daer doórschoten,
zonder nochtans merkelyke schaede daer toe te brengen :
het is te bemerken dat de militairen, die alle huysen,
waer zy iet vonden, plunderden en uyt roofden, in de gast-
huys-kerk niets geroofd hebben, -dat men nochtans aen
hunne devotie niet moet toeschryven maer meer aen eene
blindheyd hun van God toegezonden : uyt de Kerk was
niets gevluucht, alle zilvere decoratien der beélden etc. heéft
men ongeschonden gevonden, níef tegenstaende 'er volle
laeyen van 't canon met trossen op gelost is.

Geduerende den slag stonden alle de gearresteérde op het
stadhuys voór de venster van de bede-zetters kamer, af-
wagtende naer den uytval ; den standaerd der Patriotten

was op het styger uytgesteéken, om eenige eerscheuten van
den vyand te mogen ontfangen, geenén eenen kogel is 'er
doór gevlogen.

Zoo haest den vyand zag, dat 'er zoo veel van hun
manschap in de stract dood bleéf, waeren zy beschaemd
over dat groot getal, zy wierpen hunne doode en gekwetste
aenstonds op wagens, die men achter uyt voerde, zoo dat
men het getal van hunne doode nooyt heéft kunnen achter-
haelen.

Terwylén die voorste militairen nu met dry canons binnen
waeren, stonden 'er noch dry buyten op het veld en eenen
houbits, daer zij van buyten op de huysen mede schoten,
die weynig schade aen de plaets gedaen hebben, daer is
niet meer als eene bom gevallen op de botermarkt, zonder
daer eenige schaede gedaen te hebben, en van de canons is
hier en daer eenen bal gevlogen, die ook geene merkelyke
schaede toegebracht heéft, die houbits zoude meer schaede
gedaen hebben, maer tot geluk der plaets scheurde den
bodem in d'eerste scheuten, dat hy ontbrykbaer wierd :
dan valt den generael Schröder met zyne volle macht op
Turnhout en de achterste canonniérs schieten de poort van
het gasthuys open, de militairen meynden de poorten der
stad open geschoten te hebben, de tambours der militairen
slagen victorie en méynen de stad al overwonnen te hebben ;
eenen tambour met eenen fluyter wierd 'er aenstonds dood
geschoten, in het inkomen der stract daer de militairen

naerderhand veel jammer af gemaakt hebben : men vocht dan schroomelyk, den slag duurde wel dry ueren, men moorde en plunderde, al wat 'er te krygen was ; de soldaeten vielen in de huizen en waeren als razende van honger, zy begonnen op hunnen buyk te denken, diën zy vulden, daer zey konden, naemen vleesch, hespen, boter al wat zy vonden mede, zy sloegen open alle kisten en kassen, roofden zilver en goud, lynwaerd etc. dat zy vinden konden, met een woord niets was hen ten onpas, als zy nu met diën roof meynden op straet te komen, wierden zy zoo dapper van de Patriot en borgers kogels gegroet, dat 'er veële met hunnen buyt het leven lieten, als 'er wederom te veel dooden op de straet lagen, wiard 'er wederom order gegeëven, om die op eenen wagen te laeden en achter nyt te voeren : de militairen waeren in het gasthuys gevallen, dodrloopen de geheele plaets, zy doen den heer Pastor van het gasthuys, die de zyne in die omstandigheid niet konde verlaeten, zyn geld en zak-horlogie afgeëven ; eenen officier dit ziende en verneëmende, dat hy den Pastor aldaer was, doet hem zyne horlogie weder geëven : dan vallen 'er andere in het huys van den Pastor, plunderen daer alle het zilverwerk en lynwaerd, dat zy vinden ; de meyt die alleen in huys was, is daer onnenschelyk vermoord gevonden, en lag met veel teekens vermoord, al oft men haer had willen verkragten, welke schelm-stukken doór de militairen op meer andere plaetsen gedaen zyn.

Daer stonden nu in de straet dry canons, die dapper op de huizen schoten en hebben eventwel by naer geene schaede gedaen, het was een wonder van den heer, dat men een geene menschelyke hand kan toe schryven : enen gekwetsen canonnier, die naerderhand in het gasthuys van zyne wonden overleden is, heeft op zyn doodsbed verklaerd, dat hy, als hy voór zyn canon stond, zoo verdwelmt was, dat hy zyn canon niet konde bestieren, hoe leeg, dat hy zyn canon pointeerde oft niet, dat eventwel altyd de ballen om hoog vlogen, het geén diën canonnier zelfs bekend heeft meer Gods werk geweest te zyn, als ander geval : eenen anderen canonnier konde zyn canon naer zyne begeerte niet doen schieten, om dat de canons ballen, als in de locht gekaetst wierden, ging veranderen van post, doet zyn canon voorder trekken tot ontrent het huys den prins, van waer hy konde op het stadhuys en voorder schieten, doch wat de canonniers deeden oft niet, zy hebben met hun canons weynige schaede gedaen.

Den vyand was nu met zyne volle macht voór in de gasthuys-straet, andere die langs het Vianen in de korte gasthuys-straet gevallen kwamen naemen daer veel onnoozele borgers het leëven en plunderden alles wat zy vinden konden, van dit ongeval waeren d'oorzaak eenige kwaedgezinde, die kwamen roepen tot die de wacht in den ingang der korte gasthuys-straet hielen, dat zy zouden gaen loopen, want de militairen hebben d'overhand, waer doór die daer

de wacht hielen zich retireerden en gaven de militairen daer den vollen doörgang indiën zy diën post bewaerd hadden, 10 man alleen had genoeg geweest om 3 à 400 militairen tegen te houden, om dat den ingang der korte gasthuys-straet daer zoo nauw afgesloten was.

In deze omstandigheden, weezen de borgers aen eenige kloeke patriotten eenen anderen weg, om den vyand aen te vallen, te weten langs de herenthalsche straet, doór het *beschete stractjen*, dat ook in de korte gasthuys-straet uyt komt, langs diën kant vallen de Patriotten en borgers den vyand op zey aen en geéven hem daer eene volle vracht, daer zag men in de korte gasthuys-straet de keyzerlingen vallen langs alle kanten, die daer bezig waeren met moorden en plunderen, en moesten daer hunne schelmerye met de dood bekoopen : ook stonden 'er eenige deftige mannen in de hofpoort, die dapper op den vyand vuerden en schoten daer zoo dapper op het eerste canon, dat al wat ontrent het canon was doodgeschoten wierd ; men schoot daer by het canon den canonnier dood : op den zelven tyd komt 'er eene zwaere hagelbuey van kogels van de merkt afgevlogen, die alles uyt den weg ruymden ; seffens loopen de Patriotten toe, omringen het canon en neemen het van den vyand, op dit gezicht komen 'er eenige soldaeten gelooopen en willen het canon herneemen, zy vallen te licht en worden te rug geschoten van de dappere Patriotten en voeren het canon in triumf en vreugde naer de merkt : dat men tot het

veroveren van dit eerste canon dapper heeft moeten stryden, blykt, uyt die omstandigheyd, dat den vyand om het canon te behouden zoo zyn best gedaen had, dat hy met de twee voórste wielen van den wagen achterwaerts gevluucht was en hebben niet tegenstaende het canon moeten verliezen: de verovering van dit eerste canon gaf grooten moed aen de Patriotten, zy waeren niet meer te temmen, zy vallen met meerder moed als voór op nieuw den vyand aen.

Het was dan ontrent 10 uren, men bleef van wederzeyds noch al sterk vueren; de militairen begonnen vol schrik te komen, niet te min eenen grooten hoop begeeft zich voór uyt tot by de andere canons, daer de gearresteerde borgers achter stonden en mynden de avanceerende Patriotten te doen deynzen, het geén hen niet gelukte: de Patriotten schieten op hen zoo daenig, dat zy zelfs moesten achterwaerts deynzen: in diën *attaque* was het wonder, dat geen en eenen van de gevangene borgers zyn leéven liet, geen en eenen van de 17 die 'er waeren wierd 'er gekwetst en de militairen vielen rondom hen dood, daer den vinger van God openbaer in te zien was en tén eeuwigen dage een wonder zyn zal aen ons nageslacht: zelfs kan geen mensch van de Patriotten getuygen, dat hy iemand van de borgers achter het canon gezien heeft, hetgeén ook lichtelyk konde gebeuren, aengzien het noch al zwaeren mist was.

Het tweede canon stond een weinig dieper in de straet, de Patriotten vol moed van het veroveren van het eerste,

komen 'er op af van de merkt, en gaen in d'open straet staen en vueren daer ter dege op den vyand: eenen kloeken jaeger, die alle schouten zynen man zeker nam had een geweér met twee loopen, die schiet daer achtereen dry canonniers achter het canon dood, die met de brandende lont gereed stonden, op dit gezicht loopen de Patriotten toe op het canon, den vierden canonnier méynt het te vernagelen, en te vluchten; maer word met den nagel in de hand doodgeschoten, men overwint dit tweede canon en men brengt het met victorie op de merkt, roepende *vivant DE PATRIOTTEN!*

Diën kloeken jaeger wierd in 't aenleggen van de Patriotten zelfs gekwetst aen zynen elleboog, nochtans geen groote wonde, maer, het geval zoo willende, is 'er nadorhand het vuur in zyn wonde gekomen en is ontrent 14 dagen daer naer van die wonde gestorven tot Miert, niet meer klaegende, als dat hem dat ongeluk van zyn eygen volk toegebracht was.

Het veroveren van dit tweede canon gaf zoo veel schrik aen den vyand, als het moed gaf aen den Patriot, die met nieuwen moed den vyand deéd achterwaerts wyken tot voór by de klyn gasthuis-straet, dan kwamen de Patriotten, die langs het *beschete straatjen* de vyanden verdreéven, by naer tegen die voór in de straet waeren en aldus omringden zy eenen keyzerlyken *lieutenant* met eenige gemeene soldaeten, die men krygs-gevangene maecte, die leyden hunne wapens af en wierden gevangen naer het stadhuis gebracht; dus

stonden de militairen in eenen benouwden staet, het welk de Patriotten begonnen te gevoelen, waerom 'er een groot deel van die op het Kerk-hof stonden langs de boter-merkt achterom liepen en zoo langs den gasthuys-muer om, tot voór aan den ingang der gasthuys-straet kwamen, daer die deffig op den vyand vuerden, daer doór viel veel man te neér; dan begon den vyand te wanhopen, daer docht den generael Schröder, dat al zyn volk zou gebleéven hebben, zy stonden ingesloten langs voór tegen de Patriotten, die van de merkt af kwamen, op zey tegen die langs de kloyn gasthuys-straet kwamen en van achter, tegen die langs de boter-merkt achter den gasthuysmuer stonden en zich daer in den buyten-hof van 't gasthuys geposteérd hadden, dus zag Schröder, dat de zyne alle verminderen, die meer op den roof, als op het vechten uyt waeren, laet zyne officiers *sauve qui peut* roepen en deynzen met schande de straeten van Turnhout uyt, doór de mole-straet tot aen den Lokeren molen.

Den officier, die in de gasthuys-straet *sauve qui peut* riep, stond met zyn peerd in de poort van den rademaeker van Engelen, op dit woórd begon men met het overig canon, dat noch in de straet stond en daer de gevangene borgers achter stonden, te gaan vluchten: de soldaeten met schand ingenomen, waeren als raezende honden op de arme borgers, zy stieten hen met de tromp van het geweér op

hunne borst onder duizend vloeken en Gods lasteringen en aldus moesten die onnoozele borgers met hen mede retireeren; aen het eynde der gasthuys-straet kreóg Cornelius Ansoms een kap in zyn hoofd van een bayonnet, dat hy bynaer ter aerde zonk, de andere gevangene wierden al niet beter gehandeld, doch de alteratie en schrik, daer zy in waeren deed hen geen pyn gevoelen en misschien de goddelyke hand heeft hen die sterkte gegeéven, dat zy geene pyn gevoelden; aldus moesten de gevangene borgers met de vluchtende soldaeten al mede marcheéren niet zonder perykel van hun leéven; want gekomen zynde aen het eynde der gasthuys-straet, om de mole-straet in te gaen, kwamen 'er met honderde kogels op hun gevlogen uyt den hof van het gasthuys en van sommige, die achter de fryten van den gasthuys-muer kwamen, om te schieten op den vluchtenden vyand, doch niet eenen van de borgers is 'er geraekt; daer werd eenen officier met zyn peérd te neér geschoten, die men naer den slag daer dood gevonden heeft, de soldaeten weéken dan tot aen den Lokeren molen, daer wy hen een weynig zullen laeten en wederkeeren naer het slagveld, om te zien wat 'er al geschied was.

Het is niet mogelyk van alle bijzonderheden in het particulier te verhaelen, men zoude daer gantsche *volumina in folio* mede kunnen opvullen, wy zullen niets anders aenhaelen, als het geén 'er het geloofweérdigste van verteld word, een geval alleen zullen wy tot voórbeeld neémen, waer uyt

gemakkelyk te besluyten is, hoe het in andere huysen is afgeloopen.

De soldaeten gekomen zeynde in het begin van den *attaque* aen het huys van J. B. van Deun, alwaer dién vromen held de Coster, als hier voór vermeld is zyn leéven aen het Vaderland opgeoffert heeft en voór welke deur in den zelve *attaque* N. Wouters, Antwerpenaer van geboórte, 's morgens ontrent 8 uren eenen kogel doór zyn hoofd hebbende, van andere patriotten daer in huys gedraegen wierd, daer hy korts daer naer in eenen hoek der keuken overleéden is, vielen in dat huys met woede, stampten den ouden man van ontrent 70 jaeren oud onder de voeten, die in de kamer met zyne kleyn-kinderen gevlucht was, schieten hem door zynen arm; zyne kleyn-kinderen riepen al weenende, laet ons groot-vader leéven: eenen officier, die meer mensch lievende was, hoort het lamenteéren der kinderen krygt medelyden, hy jaegt die woedende soldaeten uyt de kamer, die dan in de keuken alles van een slagen en mede neémen wat hui aenstond.

Den ouden man vlucht met zyne kinderen uyt zyn huys op de achterplaets en kruypt daer met zynen doorschoten arm doór een venster van zynen achter-gebuer en blyft daer eenigen tyd, en daer eenen doek aen zynen doorschoten arm doen, wanneer den kogel uyt zyne mouw viel; doch meynende daer niet bevryd te zyn, komt 'er uyt en meynt wederom in zyn huys te gaen en word op zyne achter-

plaats gevangen van de militairen en word aldus geleyd tot aen de poort van het gasthuys, daer hy dan een wyle tyds gestaen heeft, tot dat de militairen moesten wyken : hy was van d'eerste gevangene voór afgeleyd tot aen den Lokeren molen en moest daer wachten, tot dat d'andere gevange kwamen, diën ouden man getuygt zelfs gezien te hebben eenen officier, die in de mole-stract in de gracht geschoten was, die noch moeyte deed om op handen en voeten uyt de gracht te kruypen, en van zyn eygen volk het hert ingeslagen wierd : den soldaet die den ouden man leyde zeyde tegen diën doodslager deze woorden : dat hebt gy veel van doen etc. dit bleef daer mede, het was misschien gebeurt uyt haet, die de militairen tegen hun oversten draegen, oft uyt eene kwalyk geplaetste medoogendheyd, om hem uyt de pyn te helpen.

Het was omtrent half 11 ueren, als men den vyand zag wyken, het had tot noch toe zwaere mist locht geweest, aenstonds na het vertrek der militairen verandert de locht in eenen aengenaemen zonnen sheyn, al oft den hemel zich in de victorie der Patriotten wilde verheugen; doór den zwaeren mist van te voóren wist niemant hoe sterk den vyand was; Carel Druyts had maer tyding gebragt van 7 à 800 man, en nu met klaer weder zag men 'er noch wel omtrent 3 duyzend de vlucht neemen; den Hemel heeft hier in wederom zyne gunst getoont; hadden de Patriotten eene zoo groote macht

te voóren geweeten, zy zouden misschien zoo veel moed in 't vechten niet getoont hebben; in het vluchten van den vyand bleéven de Patriotten continueren met schieten in de locht, men riep overal victorie, de klok, die gedurende den slag gestormt had, begon te luyden, aenstonds volgden d'ander klokken, die alle begonnen te luyden en ider verheugde zich in de ontkome perykels.

Nauwelyks waeren de militairen uyt de stract, oft men begon te zorgen voór de gekwetste die nu noch op de straeten lagen, de gekwetste militairen wierden op het stadhuis gedraegen, en ook in het gasthuys, daer zy aen hunne wonden, zoo veel mogelyk vermaekt wierden, op het stadhuis zyn 'er 4 à 5 van hunne wonden gestorven, die men dood zynde voór het stadhuis wierp tot den dag van hunne begravenis: de gekwetste Patriotten zag men brengen op het Begyn-hof in de Infirmerey, in het gasthuys, en ook in onze parochiale Kerke daer die alle naer behooren gecureerd wierden: alwat doctor en chirurgyn was, zoo van ons borgers als der Patriotten, was in het werk, men ging rond by de borgers, om lynwaerd, om de gekwetste ter vermaeken, dat hen van alle man bezorgd wierd: de bicht-vaders zag men ten allen kanten looppen met ons Heer, om de stervende en die in perykel waeren by te staen, om hen de H. Rechten te bedienen; dit beweés men zoo wel aen militairen als Patriotten, verscheyde militairen, waerscheynelyk lutersche draeyden hun hoofd om, als zy onze

Priesters zagen; andere bekeerden hen als waere Christenen.

Onder het cureëren van de gekwetste zag men in onze Kerk brengen de doode lichaemen van de Patriotten, die men in de Kerk hier en daer nederleyde, dekkende hun aenzicht, men rekende dat 'er 17 patriotten dien dag doodgebleéven zyn te weeten niet meer als 9 op het slag-veld en 8 die diën dag in de huizen van hunne wonden overleéden zyn, daer waeren 'er ontrent noch 30 gekwetst, die alle bynaer geneezen zyn, uytgenomen den bezondersten held dien jaeger, daer wy hier voór van gemeld hebben, die wierd geleyd in het huys van den bakker Dupon, daer hy ontrent 8 dagen gelegen heeft, en van daer om de volgende omstandigheden getransporteert naer Miert, alwaer het vuur in zynen erm gekomen is by verzuym van cureëren, waer van hy gestorven is.

Het huys van den peruquier van Nes was in brand geschoten, andere zeggen doer de militairen aengesteeken, aenstonds zag men doer d'appere mannen dat blussen, zoo dat 'er bynaer doer den brand geene schade geschied was; noch in een ander huys heeft men naderhand lonten gevonden, die de militairen daer gesteeken hadden, daer doch geen merkelyke schade aen geschied is, waer aen de schrikkelyke inzichten der militairen genoegzaam kenbaer zyn, zy waeren met moorden en steelen by d'onnoozele borgers niet verzaedigt, zy moesten het branden 'er noch by, voegen.

Het was aen de Patriotten niet genoeg, dat den vyand op

de vlucht was, en dat men continueel bleef victorie in de locht schieten, zy gingen de aangetaste huizen der gasthuys-straet doerzoeken in kelders, schuieren, stallen, hoven, geen zoo verhole plaets bleef 'er over oft zy wierd doersnuffeld, alwaer men noch verscheyde militairen, die overal verborgen waeren, uythaelden en naer het stadhuys by de andere gevangene bragt: dit onderzoek heeft men gedaen tot naer den noen toe, doch heeft men den lesten niet kunnen vinden, want gelyk daer naer gebleken is, heeft men 'er twee dagen daer naer noch ontdekt, die van honger moesten te voorscheyn komen.

Wy keeren wederom tot den vluchtenden vyand, gelyk voorzeyd is, ontrent half 11 uren begon den vyand zynen moed te verliezen, in de straeten wierd *sauve qui peut* geroepen, de vluchtelingen komen bynaer alle by een op de akkers ontrent den Lokeren molen, daer doet Schröder zyne overige canons noch eens lossen, die dan just gepladetst stonden op eene plaets, die eenen echo geeft, komende van den beerschen pad, diën echo geeft eenen nieuwen schrik aen de militairen, zy hooren noch duizende scheuten, die de Patriotten van victorie in de locht schoten, en meynen, dat die hen noch vervolgden, dus staet den vyand verlegen, dat hy tusschen den echo van zyn eygen canon en de victorie scheuten der Patriotten ingesloten is, wat nu gedaen in zoo eene gewaende benouwdheyd, de officiers schuymen van colere en vloeken als kotters: Schröder in dien uystersten ingebeelden

nood doet *bataillon carré* slaen, aenstonds ziet men op de akkers aen den Lokeren molen de militairen in *bataillon carré* staen, zy schieten aldus eenige canon-schouten naer de huizen van den beerschen pad, daer den echo van kwam, zonder nochtans merkelyk schaede gedaen te hebben, schieten ook noch eenige scheuten naer de huizen der vryheyd en houden daer een kleyn *conseil de guerre*, oft men Turnhout noch zoude derven aenranden en daer ontrent noch eene goede halve uer vertoevende, word 'er een volkomen *retraite* besloten, niet zonder redden, want d'officiers, zoo wel als de militairen, gelyk hier de zelve militairen naderhand wederkeerende zelfs bekend hebben, waeren zoo vol schrik, dat zy beefden, als zy het woord *patriot* hoorde noemen.

Dus zag men de militairen vertrekken langs den Lokeren molen, met al hunne bagagie, die zy het meesten deel al voór op deeden ryden, de gevangene borgers wierden mede geleyd met stooten en slaegen, eene van die gevangene met naeme Joannes van Bael meynde aan het huys van den Lokeren molen hunne handen te ontvluchten, word daer doodgeschoten en met bayonnetten doórsteeken, het zelve hebben zy gedaen aen eenen anderen bedaegden man, aen den ouden Cornelissens, die men naer hun vertrek vermoord gevonden heeft twee boogscheuten voorder, ontrent het hof ter duynen: alsdus is dat moordaedig volk met de gevangene borgers vertrokken op Vosselaer, daer zy langs gekomen waeren, gelyk men in 't vervolg hooren zal.

Hunne overige canons waeren voór de vluchtelingen al voór op getransporteert, doch eenen 6 pponder geraekt op de akkers op den beerschen pad in eene diepe voór, zy ryden daer met het canon vast; zy mertelen daer wel een quartier uers, zy vloeken en slaen op de peerden dat het schroomelyk is, zy geraeken ten lesten met dat canon los en brengen het in de straet voór het huys der warande, zy meynen dus de straet in te reyden, die naer beers loopt, zy misschen in den weg en reyden met canon langs het gelend oft latwerk der warande, daer zy aen het eersten huys komende, zien konden, dat zy eenen verkeerden weg genomen hadden; den schrik beving hen zoodaenig, dat zy niet meer derfden te rug keeren, zy spannen de vier peerden die 'er voór waeren uyt en vluchten zoo dweers over de akkers naer die nu al voorder opgetrokken waeren; diën die de peerden leyde konde niet ras genoeg uyt de voeten geraeken, om dat hy langs de straet moest wederkeeren, hy geraekt in de handen der Patriotten, die hem gevangen neemen en word met de vier militaire peerden in Turnhout gebragt, dus wederom nieuw geroep der Patriotten, zoo haest als die peerden in het begin der gasthuys-straet ingebragt wierden, werd 'er gezeyd: dat zyn die zelve peerden, daer de militairen zoo lang mede gemertelt hebben aen dat canon; op dat gezeg word den gevangene ondervraegt, en zegt, dat het alzoo was;

aenstonds komen 'er eenige patriotten geloopt naer het huys der warande, om te verneemen waer de militairen met dat canon gebleeven waeren, men deed hen d'aenwyzing op de akkers, zy volgen het spoór en vinden het canon staen in de akkers by het huys van den Hanuyt, het welk met eene aldergrootste vreugd in Turnhout gebragt is ontrent 12 uren; dus hebben de Patriotten van de militairen veroverd dry canons, te weeten twee 6 ponders en eenen 3 ponder, daer by twee poederwaegens met alle zyne toebehoortens etc.

De zaeken in Turnhout tot zoo eenen gelukkigen uytslag gebragt zynde, gaet den generael van der Meersch op het stadhuis en overhoort daer alle krygs-gevangene, die hem in het generael getuygden, dat zy over de vier duyzend sterk geweest waeren; verdere omstandigheden heeft men wegens het onderzoek van den generael van der Meersch niet konnen vernemen, naerderhand heeft men gehoort dat de militairen schroomelyke besluyten hadden, zoo voór de Patriotten als voór de stad Turnhout; het gerucht is algemeen geweest, dat de militairen met duyzende stroppen hadden medegebragt, om al wat patriot was op te hangen aen den eersten boom, zelfs zegt men dat de Patriotten eenige manden met stroppen gevonden hebben, die de vluchtelingen achtergelaeten hebben.

Gelyk men naerderhand uyt de nieuws-blaeders vernomen heeft waeren onder de doode en vermiste deze volgende

officiers: Mr. *le comte* de Rey, kapiteyn van Bender, met eenen *lieutenant*; noch eenen *lieutenant* gedood en den *lieutenant* Wezer doodelyk gekwotst: den *lieutenant* du Gat van Clairfayt vermist etc. hier op het slagveld, die overal in de hoven en straeten dood lagen, heeft men 'er geteld in de negentig, en hoe veel doode en gekwetste de vluchtelingen op wagens hebben mede genomen, zal niemant het just getal weeten, naerderhand heeft men vernomen dat 'er in hunne aenkomst tot Lier wel in de 70 in het gasthuys aldaer gebragt zyn.

Onder andere onmenschelykheden der militairen hier begaen, die men alle niet noemen en kan, men zoude 'er folianten mede opvullen, kan men dit volgende niet in 't duyster laeten: zekeren borger P. van Eyck, was naer eene langduerige ziekte in den nacht voór hunne aenkomst overleden, hy lag op zyn rek-stroey met een laken overdekt, eer den *attaque* begon, als de militairen in dat huys vielen, ontnamen den dooden zyn laken, geoven aan het dood lichaam noch menigvuldige steken en kappen en laeten het aldus mishandeld liggen, naer in het huys alles geplunderd te hebben: kloeke helden! die voór de levende den haeze pad kiezen en op de doode hunnen kloekmoed toonen.

Als men de straeten, daer den slag geschied was ging beziën, zoude men met Ovidius konnen gezeyd hebben: *quocumque aspexi, nihil est, nisi mortis imago*. Trist. lib. I, eleg. X.

Men zag van het begin der straet tot het eynde toe niet als schroomelyke gezichten, d'eerste dooden lagen ontrent nues over *het hof van Holland*; geheel de straet was met doode rompen doór zaeyt, men konde 'er by naer niet doórgaen, oft men zag hier eenen dooden liggen, daer noch eenen die noch snakte oft eenige beweéging met zyne beenen deéd, hier had men een dood peérd, daer lag eene gebroke karre, het was eenen afschrik voór die zulke denkbeelden nooyt gezien heéft, men vond de dooden liggen de geheele straet doór tot aen de mole-straet toe, die dan wederom vol dooden lag tot by naer aen den Lokeren molen toe, uyt sommige huizen, daer de militairen in dood geschoten waeren, bragt men de doode rompen voór de deur in de straet, van achter in de hoven vond men van gelyken veéle dooden, de gedoode borgers wierden in hunne huizen gedraegen, ider vrouw, man oft kind, die van de zyne gemiste, moest onder de dooden gaen zoeken, oft er hunne vrienden niet onder en waeren.

Als men de straet bezag met de huizen, wat die geleden hadden, dan zag men een schrikkelyk vertoóg, geen een glas was bynaer geheel in de straet, deuren en venster en al wat men zag was met kogels der fusieken doórschoten, bynaer alle de pannen der huizen gebroken, zoodaenig als men alles rypelyk overweegt, moet men verbaesd staen, dat 'er geen meerder borgers en Patriotten dood gebleéven zyn; behalven de gedoode patriotten hier voór gemeld, reKent

men van de borgers doodgebleeven in Turnhout deze volgende: Adrianus Cornelissen, Petrus van Bladel, Joannes Kerkhofs, Henricus Raelens, J. B. Salomón, Petronella Wolfs, Andraeas Cornelissen, Philippus van de Broek, Abraham Berens, Cornelius Diercks, Petrus Stoops, Michaël Vuegs, Adrianus Baeten, Jacobus Eykens, Adrianus Berens, Ignatius Proost, Joannes van Bael, Maria Campforts, Henricus Meeuws, Francis Cauwenberg, Henricus Cornelissen, Maria-E. Mortens, Margarita van Eyzendyk. Behalven deze doode, zyn 'er nog veel borgers gekwetst geweest, die meest alle genezen zyn.

Doór deze omstandigheden is het genoegzaem af te meéten, wat algemeynen schrik 'er in de borgers van Turnhout gekomen was: veéle waeren 'er alreets gevluicht in den slag, die zich begaven naer den hollandschen bodem, als naer Baerle-hertog, Miert, Reusel etc. die onderwegen ook al sommige lafhertige Patriotten zagen vluchten, daer by zag men noch veél militairen loopen, die in den slag gedeserteerd waeren: de patriotsche vluchtelingen waeren d'oorzaak dat d'eerste tyding, die uyt Turnhout kwam geheel contrarie aen de waerheyd was, daer werd verteld, dat Turnhout in brand stond, dat de militairen de overhand hadden, dat er alles vermoord wierd etc. doch die tyding duerde niet lang, weynige uren daer naer wierd men beter onderricht van eene compleéte victorie.

Veél borgers, die geduerende den slag in huys gebleéven waeren, nu onderricht zynde van de handel wyze der mili-

tairen, van den schrik en schroom te zien in de gasthuys-
straet, wierden met grooteren schrik bevangen, begonnen
pak en zak te maeken, om zich te begeéven naer behoude
haevens, het is wel te vermoeden, dat indiën de borgers
van voóren die onmenschelykheyd der militairen geweeten
hadden, 'er weynige in Turnhout zouden gebleéven hebben,
behalven die moed en couragie genoeg hadden, om zich
doór de wapens te defendeéren. Naer den noen zag men
in de parochiale Kerk groote devotie van de Patriotten,
het was hertroerende om zien, dat men rondom de lyken
der gedooide patriotten, die overal in de Kerk gebragt
waeren zag den lesten *adieu* geéven doór gebeden, ider-
ging in 't bezonder zynen vriend, die overleden was de
leste *visite* geéven : met menigte zag men te bichten
gaen, om des te geruster van conscientie den vyand in
het vervolg af te wachten, men hoorde geen ongebonde
woórden meer, in de Kerk zag men niet anders als devotie,
en op straet vriendelykheyd, waer mede men God dankte
van zyne beweéze genaede.

In den achternoen kwamen 'er wederom tydingen, dat
den vyand wederom op Turnhout kwam, het geén valsche
geruchten waeren, die hunnen oorsprong genomen hadden,
uyt eene menigte proviande en bagagie wagens, die dezen
dag van Antwerpen afgezonden waeren, en waeren nu op
marche om naer Turnhout te komen, maer hoorende dat
de militairen de nederlaeg gehad hadden zyn die onder-

wegen van weg veranderd en zyn alzoó met de militairen
in Lier binnen gekomen : doór deze kwaede geruchten
gingen 'er veéle borgers uyt Turnhout vluchten met vrouw
en kinderen en alwat zy in der haest konden mede nee-
men; aldus eyndigde dezen merkwéerdigen dag, wiëns ge-
heugenis men in Turnhout niet licht vergeéten zal.

DEN 28 OCTOBER.

Den vluchtenden vyand was den 27 korts naer den noen
met de gevangene borgers aengekomen in Vosselaer, daer
zy als raezende duyvels op de menschen vloekten, om dat
zy met schande hadden moeten de vlucht neémen, de
gevangene borgers wierden onderwogen geslaegen en ge-
stooten en honderd mael met de dood bedreigd : de in-
woonders van Vosselaer wierden met geen beleéfdter woór-
den aengesproken, daer moest eten en drinken aen het
volk opgeschafft worden; terwylen de militairen in Vosse-
laer de inwoonders aldus plaegden, wierden de gevangene
op het Kerk-hof geleyd, zy meynden gezaementlyk, dat
zy daer zouden dood-geschoten worden, dit was allen den
troost die zy daer kreegen, geen en eenen militair zoude
hen eenen teug waeter gegeéven hebben oft gepresenteérd
hebben : in het inkomen van Vosselaer ontrent den bonten os
viel eenen der gevangene van Turnhout met name Peeter
Vertongen kwalyk in het zand, dien man konde niet meer
voort, hy had eenen scheut in zynen buyk, de militairen

willen hem met stokslaegen doen op staen, ziende dat hy niet konde wierd hy daer in een huys gedraegen, daer hy in diën achternoen overleéden is.

Naer dat de militairen eenigen tyd in Vosselaer van hunne kwaede reys zich wat ververscht hadden, zyn zy vertrokken op Wechel-ter-Zande, van Vosselaer mede neémende den baes Keyaerts, die hen moest geleyden tot ontrent Wechel-ter-Zande toe; in het naer huis keeren moest Keyaerts doór de geheele *armée* te rug keeren, en wierd alle momenten tegen gehouden doór de moedwilligheyd der soldaeten, hy moest voldoening geéven, dat hy geen patriot was, maer tot hunne *guide* gediend had; hy ziet de arme gevangene mede sleuren, daer hy nauwelykx dirf tegen spreéken en is alzoo naer menigvuldige ophoudingen wederom 't huys gekomen.

De militairen tot Wechel-ter-Zande komende hebben daer het huis van den pastor uytgeplunderd, allen den wyn daer gestolen en de flesschen onderweégen van een geslaegen en noch daer en boven deéden niet als vloeken op dat Papen kind; zy waeren op de geestelyke zoo verbitterd, als raezende honden, het geén gebleéken heéft aen eenen van de gevangene borgers met naeme Cornelius Ansoms, diën had eenen bruynen casak aen, en zwarte veste en broek, dit couleur van kleederen deéde hen meynen, dat hy eenen Priester was, waerom hy de meeste injurie woórden heéft moeten leyden; men noemde hem onderweégen spots-goweyze *monsieur Curé*, die

moet eenen voet hooger aen de galg hangen als d'andere; dit was allen den troost van de gevangene borgers; zy vroegen met de grootste beloefdheyd aen de soldaeten om eens te mogen drinken aen eene gracht oft aen een ander water, dat zy passeérden hun antwoord was: was was drinken dou Patriot, dou spitsbouf, gy hebt geen drinken meer noodig, straks zult gy hangen, en drinkt dan aen den strop: by de Turken had men meer menschlievendheyd gevonden, als by dat raezend volk.

Dan trokken de militairen van Wechel-ter-Zande op Zandhoven, in de heyde komende, wierd eenen borger-gevangene kwaelyk, te weéten J. B. van Deun, eenen man van ontrent 70 jaeren, die in den slag sterk aen zynen erm gekwetst was, hy viel in een karre-spoór, in plaats van aen den ouden man eenige hulp te toonen word met den rotting en slagen opgehopen; eenen in den hoop die medoogender was ziende, dat den ouden man niet meer marcheéren konde, bezorgt hem een karre, daer hy groote moeyte heéft moeten om doen, want de boeren, die de bagagie voerden, waeren niet veél beleéfdter als de soldaeten, ider zeyde, dat hy te zwaer geladen was, is doch eyndelyk op eene karre geraekt, door dwang: hier uyt is wel te oórdeelen hoe de andere gevangene onderweégen gehandeld zyn, aldus zyn de militairen laet in den avond in Lier aengekomen, gelyk die van eene kwaede reys komen, hen met den dag niet geérne vertoonen, om de schande te bedekken.

De gevangene borgers waeren nauwelyks in Lier gearriveérd oft men leyde hen alle naer de *corps de garde*, daer zy van de moedwillige soldaeten onmenschelyk gehandeld wierden, zy kreégen diën avond noch eten noch drinken, maer wel slaegen en schuppen voór de scheénen, moesten daer hooren alle injurieuse woórden, die de hel kon uytbraeken en besonderlyk van de soldaete wyven, die daer als helsche furien kwamen ingevlogen, hen verwytende: gy hebt mynen man vermoord etc. De gevangene getuygen eenpaerlyk, dat zy in alle hun verdriet geen de minste pyn gevoeld hebben; den ouden van Deun, wierd daer zyne rechte oog uytgestooten met eene kopere buys van eenen rotting, zoodaenig, dat zyn oog op zyn wang hing, het geén zyne medegevangene gezaemendlyk getuygd hebben, den ouden man neémt zyne hand en stoot zyne oog wederom in zyne plaets; hy doet 'er wat speekzel aen, en zyne oog blyft op zyne plaets, en word aldus geneézen: d'andere borgers wierden weynig beter onthaeld, zy stonden daer alle in de *corps de garde* tegen eenen muer zonder zich te mogen roeren, of kreégen stok-slagen, men brande hen met de keérs onder den neus; eenen officier zeyde daer wederom tegen C. Ansoms ha! gy zyt *monsieur Curé*, verdervers van ons land, schelmen en deugenieten, uw galg zal eenen voet hooger zyn, als van d'andere, die gy verleyd hebt: met een woórd men hoorde niet als Gods lasteringen tegen de dienaers der H. Kerk.

Met zulke en diergelyke raezende woórden wierden die arme gevangene gehandeld; men visiteérde hunne zakken, oft 'er niets meer te rooven overig was, zy vonden dan nog eenen Kerk-boek by eenen gevangene, die zy in de keérs gingen houden om de bladers te verbranden, geen een blad wierd 'er gehinderd, zy waeren zoo versteend, dat zy dat wonder niet aenmerkten, zy riepen niet als men zal die patriotsche honden een ander Geloof gaen leeren, in dusdaenigen toestand hebben de onnoozele borgers hunnen nacht overgebracht, als mede den dag daer op volgende, dus hebben zy twee dagen zonder eten of drinken geweest, zy konden den volgenden dag geen eten of drinken in de stad laeten haelen, om dat hun geld ontnomen was, en wisten niet tot wie zich keeren, die voór hun oog niet en hadden, als onmenschelyke militairen, die hun in alle hun verdriet noch kwamen tergen, dat zy wel haest zouden opgehangen worden.

'S woondags den 28 met het veranderen der wacht aen de *corps de garde* waeren 'er twee à dry soldaeten, die wat vriendelyker waeren en medelyden met de borgers begonnen te krygen, eenen van die heéft aen den ouden van Deun wat caffè met melk uyt de stad bezorgd, dat hem van eenen borger van zyne kennis toegebracht wierd, eenige andere gaven ondertusschen noch een troostig woórd aen de gevangene: zeggende houd u maer stil, al wat u gezeyd word zyn niet als drygementen, gy zult niet opgehangen wor-

den, waer op zy eenigen moed begonnen te scheppen.

Dezen dag tegen den avond kreégen de gevangene van de militairen wat brood en water met deze en dierge-lyke woórden: daer gy patriotsche honde-kinderen eét nu keizers brood, daer gy rebel tegen zyt, hy toont u noch meer gunst, als gy verdient hebt; zwygen was hen het geraedzaamste, om geene slaegen te krygen.

Voorders is 'er in Turnhout dezen dag niet merkweér-dig voorgevallen, in den nacht tusschen den 27 en 28 hoorde men de trommel à l'arme slaen; voorts komende van dat valsch gerucht veroorzaekt doór die proviand en bagagie wagens voórnoemd, eenige wilden wederom gaen stormen; den generael van der Meersch wilde dat niet toestemmen, om de borgers geen schrik aen te jaegen, doch alle Patriotten kwamen in de wapens, ider had zynen post achter de barricaden, die over al in de straeten waeren, aen alle huizen wierd licht aen de vensters geor-donneérd, alle deuren moesten open staen; in die toerusting hebben de Patriotten den geheelen nacht in de wapens gestaen.

Men werkte dezen dag byzonderlyk in het Minderbroe-ders Klooster tot het maeken van cartouchen voór de canons, die daegs te voóren in den slag verovérd waeren, men zag de Patriotten rond gaen by de borgers om oud yzer, het geén men in menigte op de merkt zag by een brengen; niets kwam daer ten onpas, alles wat maer yzer

was, als stukken van potten en pannen, een menigte oude nagels, yzero banden, kwaede sloten en sleutels etc. zag men in voórraad brengen om de canons te laeden, die zy ontrent de merkt aen alle ingangen der straeten geposteérd hadden, om den vyand af te wachten.

De borgers bleéven dezen dag noch al continueéren met vluchten, met al wat zy uyt Turnhout konden krygen, men kon met geene karren meer doór de straet ryden, om dat 'er overal zoo veél verschanzingen gemaekt waeren en zoo groote gaten in de straet, dat 'er bynaer geen peérd konde pas-seéren; de borgers, die met hun goed wilden vluchten, moesten het eerst op den hals laeten uytdraegen tot buyten de vryheyd, dan voorders op karren, om voorders te vluchten.

De gearresteéerde, als den hoofd-schout, den rent-meester en secretaris de Fierlant en eenige andere wierden tegen den avond van hun arrest ontslagen en op vryen voet gesteld, op hun *parole d'honneur* doór toedoen van den generaal van der Meersch.

DEN 29 OCTOBER,

Zynde eenen donderdag, begon men al sterk te zien, dat het volk in Turnhout wel geminderd was, de straeten begon-nen zich al doods te vertoonen van borgers, die al veél gevluht waeren, men zag dezen dag ontrent 10 ueren in de parochiale Kerk celebreéren eene solemnele uyтваert voór de gedoode patriotten, die men alsdan ging begraven; al wat patriot was, kreég eene kist en wierden alle neffens

een in een grooten kuyl gezet tot 22 in 't getal d'een kist neffens d'ander, die zyn alle begraeven hier op het Kerk-hof ontrent onder den grooten uer-wyzer van den toren; daer nies tegen over, was mede eenen grooten kuyl, gemaekt tegen het huys, dat op het Kerk-hof staet; daer zyn begraaven de dood gebleévene borgers, ider in eene kist, zy wierden ook alle bynaer in den zelven kuyl neven een begraaven.

De gedooide soldaeten en officiers wierden alle zonder onderscheyd in eenen grooten kuyl begraaven zonder kist op het Kerk-hof ontrent vyf stappen van de Patriotten naer diën hoek op, die de beuk-zeyde en venerable choor maekt, de goót, die van de Kerk komt in diën hoek, loopt ontrent op hun graf, men bragt de gedooide militairen met berrien daer naer toe, en wierden alle in dry laegen boven een, met wat aarde tusschen beyde, in eenen diepen kuyl begraaven.

Als nu alles wel begraaven was onder het luyden van het groot geluy, begon men in de Kerk den dienst voór d'overleédene in volle musiek, het geén gezongen wierd doór de musicanten der Patriotten, dat schoon om hooren was.

De gevangene borgers, den voðrgaenden nacht, als voór-zeyd is met alle ellenden overgebragt hebbende in de *corps de garde* tot Lier, moesten hen nu gaen bereyd maeken, om naer Antwerpen naer het kasteel te vertrekken; eenige moedwillige dragonders kwamen by C. Ansoms, en trokken hem met de hairen over de tafel, om te zien oft hy geen kruyn geschoren was, waer over eenen anderen met medelyden

getroffen, die alsdan de wacht had, zeyde: laet diën man gerust en houd 'er uw handen af, of ik zal zien, wat ik te doen heb, gy ziet wel, dat diën man geenen Priester is, ik ben hier meester in de wacht etc, het geén die beulen een weinig in den toom hiel: alsdan zyn de gevangene tegen 12 uren op den noen saemen vertrokken op de volgende wyze: ontrent den middag stonden 'er vier karren op de merkt tot Lier gereed, om de gevangene op te laeden, die hen zoo spoedig moesten veérdrigen, dat zy nauwelyks den tyd hadden, om hun stuk brood mede te neemen, dat hen met veél smaed gegeéven was; als nu alle de gevangene op de karren waeren, begonnen eenige trompetters op het steyger te blaezen, al oft men eene compleéte victorie behaeld had; zoo haest de boeren, die de karren moesten voeren, gereed waeren, kreegen de gevangene een uitdrukkelyk bevel, van op de karren tegen malkanderen niet te spreéken, op pene van aenstonds op de karre doodgeschoten te worden; die karren wierden vergezeld met 12 à 14 dragonders en zyn aldus zonder te vertoeven tot op het kasteel van Antwerpen gobragt, niet zonder veél schimpingen en laster woorden onderwegen: als zy het kasteel begonnen te naderen, wierd hen gezeyd: ziet daer! gy begint aen uw galg te naederen, aldus kwamen zy in die vriendelyke onthaeling op het kasteel.

De soldaeten en vluchtelingen, die op het kasteel van Antwerpen zaten, deéden de gevangene borgers niet veél beter onthael, als de voorgaende: het geheel keyzers ras waeren

alle vogelen van eender veëren, de gevangene borgers moesten op het kasteel passeëren doór eene lange rey van soldaeten en vluchtelingen, die van wederzeyds stonden, als de karren inkwamen, zy deëden de gevangene met duy-zende injurien aen, in welke baldaedigheden wel voornaementlyk uytgescheënen heëft den schoud van Hoogstraeten, Campforts, met zynen zoón, die op het kasteel als vlugtelingen waeren; zeggende onder andere: ha Patriotten zyt gy daer? men zal u in het kort leeren Patriot speëlen; en ik, zeyde den jongen Campforts, zal 'er geërne beul over speëlen: dit was hun vriendelyk onthael, dat zy van borgers ontvingen, zoo kan men wel oordeelen, wat zy van de soldaeten uytgestaen hebben.

In 't passeëren van de militairen, als zy nu met alle onnenschelyke vreedheyd van hunne karren afgerukt waeren en sommige tegen den grond gesmeëten, oft met de kolven der fusieken op het hert gedouwen; moest Corn. Ansoms noch ontspringen twee sabelkappen, oft hy had den kop gekloven geweést; in die benouwdheyd bragt men de gevangene tot aen het Kalbos; onder de poort van het Kalbos, deëden de soldaeten aan C. Ansoms eenen strop aen de keël, drygende van hem aenstonds op te hangen, doch eer zy in het gat van het kalbos ingingen, wierd hem den strop wederom afgedaen; aldus zyn de gevangene met alle onnenschelykheid gehandeld, eer zy in het Kalbos waeren, hebben dien dag geen eten gehad; maer sommige

hadden noch wat brood in hunne zakken, dat zy den avond te voóren tot Lier gekreëgen hadden, daer deylden zy malkanderen van mede; tegen den avond wierd hen van eenige medelydende herten een kruyk water bezorgd, en aldus hebben zy daer den nacht overgebracht in eene zoete rust, om dat zy nu van de injurien der militairen ontlast waeren, waer uyt wel te denken is, hoe zy gehandeld zyn, dat zy eene droeve gevangenis, gelyk het Kalbos is, voór eene rust aenzagen: diën ouden man J. B. van Deun, wiëns oog tot Lier uitgestooten was, als voórzeyd is, had dezen nacht eene alderzoetste rust genoten, hy ondervond 's morgens, dat zyne oog wat gedraegen was, hy heeft 'er niet aengedaen als wat speeksel en is op den tyd van weynige dagen volkomen geneezen: van gelyken alle andere gevangene, die eenige wonden hadden, hebben daer niet aengedaen, als speeksel, en alles is doór Gods hulp ten volle geneezen: in die gestoltenis, hebben de gevangene eenige dagen gezeten, mot dit verschil, dat hen de volgende dagen eten en drinken bezorgd is, gelyk men hier naer voordor hooren zal.

DEN 30 OCTOBER

Zynde eenen vrydag is 'er bezonder in Turnhout niet veel merkweérdig voórg gevallen; de wachten der buyten-dorpen brogten van tyd tot tyd eenige keyzerlyke deserteurs aen, die aenstonds dienst naemen onder de Patriotten: alle het

zilver-werk, dat men achterhaelen konde, dat van de keyzerlyke gestolen was in den slag, wierd by den generael van der Meersch gebragt in het huis van d'heer Robert, daer het in bewaering bleéf, tot dat het zynen eygenaer vond.

Sommige der gevluichte borgers meynden dezen dag te rug te keeren, om naer hun huys om te zien, maer de kwaede geruchten, die 'er van Turnhout kwamen, dedden hen 'er nog meer af verwyderen; buiten Turnhout waeren de geruchten van perykel altyd zwaerdër, als zy in der daed waeren, eventwel wierd 'er een gerucht verspyd in Turnhout, dat de militairen wederom op *marche* waeren, om in Turnhout te vallen; de Priesters gaven dezen dag eene generaele Absolutie op de hoeken der straeten, het geén ider noch meer schrik aanjoeg; buyten Turnhout wierd van iet kleyns iet zeer groot gemaekt, daer wierd buyten Turnhout verteld: dat alle, die 'er noch in waeren 'er blyven moesten, om welke reden 'er weynige dachten van weder te keeren.

Diep in den avond wierd in Turnhout gebragt onder een *escorte*, van dertig patriotten den cancelier Crumpipen; hy wierd van Breda getransporteérd na Turnhout in het logement van den generael van der Meersch: den cancelier was eenige dagen te voóren opgelicht in zyn kasteel tot Theemst en op eene zeer aerdige manier voorder getransportéerd naer de kanten van Breda; hy heeft onderweégen, zoo lang hy in geene verzekerde plaets was, doór geweld

moeten voór *mon oncle* passeéren van zyne geleyders; hy heeft nauwelyks den tyd gehad in zyne oplichting van zich te kleeden, alzoo hy hier in Turnhout met zyne slaepmutze aengebragt is.

DEN 31 OCTOBER.

Dezen dag is 'er niet merkens-weérdig voórgvallen, als dat de borgers, die noch al konden vluchten met hunne goederen, noch al geduerig in bezigheyd waeren; de boeren der omliggende plaetsen waeren zoo duer met hunne karre-vragten, dat zy dry kroonen en een pistoól vroegen voór een vracht, die andersins maer 6 schellingen oft iet meer betaeld wierd, het geén de borgers uyt noot moesten geéven, oft konden niet gediend geraeken.

Den cancelier Crumpipen met zyne slaep-mutze niet dervende ten voórscheyn komen, liet eene peruque hier in Turnhout macken, die hy deftig betaelde, voorders at en dronk hy in het logement van van der Meersch aen eene tafel met alle andere patriotsche Officiers en zong aen de tafel al mede allerhande patriotsche liedekens, hy was dus daer alzoo vrolyk als de andere, alhoewel hy het in zyn hert niet meynde.

DEN 1 NOVEMBER.

Op Alderheylygen-dag wierd den Dienst, die 'er gedaen wierd solemneél gezongen doór de patriotsche Musicanten, daer groote liefhebbers onder waeren, het meestendeel van

de Canoninken was gevluucht; de gewoonelyke Diensten op die dagen gepleégd, waeren gestaekt uyt gebrek van die ze moesten verrichten, men had event wel eene parochiale Misse gezongen doór den Plebaen, als mede naer den noen een solemneél Lof gedaen doór den onder-pastor, waer onder de patriotsche Musicanten schoone stukken van Lofzangen uytvoerden. 'S morgens naer de hoog-misse moesten alle de Patriotten op de groote merkt alhier voór den cancelier Crumpipen in *parade* komen; ider deéd zyn beste, om te laeten zien, dat zy d'exercitie nu al begonnen te verstaen: den cancelier kwam met den generael van der Meersch op de merkt, om dat moedig manschap te zien; en hem in zoo goed order ziende, was zelfs verwonderd, hy zeyde tegen van der Meersch: mynheer ik meynde, dat de Patriotten maer kwaede jongers waeren, gelyk het in het gouvernement altyd is opgegeéven gewéést; maer nu zien ik, dat zy bestaen uyt veél jongheyd van de bezonderste der steden, dat had ik nooyd gedacht, die van het gouvernement zullen 'er wel over verwonderd staen, als zy dat zullen verneémen; alzoo heéft den cancelier meer als een uer op de merkt met van der Meersch over en woér gewandeld, tot dat de excercitie gedaen was en zyn saemen naer hun logement gegaen tegen den noen.

De borgers waeren noch al geduèrig vol schrik; dat de militairen zouden op Turnhout afkomen; de Patriotten scheénen zonder vrees, die men al aensprak antwoórden:

laetze maer komen; wy zullen hen wel staen, zy hielen dag en nacht de wacht rondom Turnhout en wel een half uer daer buyten, zoo dat 'er den vyand onvoórziens niet konde inkomen.

Dezen dag zag men in Turnhout aenkomen eenen grooten voórraad van poeder voór de canons, alles in groote vaten komende, van Breda, veéle karren met snaphaenen, om 'er noch te kunnen geéven aen die noch geen hadden, ook zag men aenbrengen eene groote menigte kleynsabeljens, daer ider eenen van aen de Patriotten wierd uytgedeyld; van gelyken waeren 'er aengekomen veél montueren, die uytgedeyld wierden aen die een begeérde: zy waeren alle in het blauw met witte omslaegen en bava-roozen, veéle waeren 'er die geen montuer begeérden en zeyden, dat zy met hunne eyge kleederen het Land wilden helpen winnen, andere die een kleed noodig hadden konden 'er zich van bedienen.

Met dien nieuwen voórraad van poeder werkte men dag en nacht by de Minderbroeders om cartouchen in groote menigte te maeken, zoo voór de gewonne canons, als voór de fusieken, dit vermeerderde den moed der Patriotten, om den vyand af te wachten, daer zy nu geen schroom meer voór scheénen te hebben.

DEN 2 NOVEMBER.

Op Alderzielen-dag zynde eenen maendag, kwam 'er 's morgens ontrent 3 uren een peerd doór de straet gereden,

dat in vollen gallop naer het logement van den generael van der Meersch joeg, eenige patriotten, die dat hoorden, zeyden: dat zal iet beteekenen, geen half quartier daer naer hoorde men de trommel *à l'arme* slaen, de patriot-wacht, die op den toren de wacht hiel in de parochiale Kerk begon te stormen; ider kwam te been; al wat patriot was verscheen aenstonds in de wapens, alle posten waeren aenstonds bezet; aen alle huizen wierd licht aen deuren en vensters geordonneerd, de deuren moesten open blyven; op den tyd van een half uer was ider patriot in staet, om wederstand te bieden en den vyand af te wachten.

Op het hooren der storm-klok, het meestendeel der borgers, die noch in Turnhout waeren, liep op de vlucht tot buyten de vryheid, sommige liepen wat verder; de meeste menigte was diën nacht gevluht tot Oosthoven, om 'er het gevolg van af te wachten, het was eenen valschen *à l'arme*, men had maer ontrent een uer gestormd, oft men wierd onderricht, dat die in de hey de wacht gehad hadden een mis rapport aengebragt hadden; men hiel op van stormen, nochtans bleéven de Patriotten in de wapens tot tegen den dag toe. Den schrik was zoodaenig in de borgers, dat in die storming de moeders met hunne kleyne kinders naekt, geenen tyd doende van-ze te kleeden, in hunnen schoot in de akkers buyten Turnhout kwamen aengelooopen; het was diën nacht zeer koud, bynaer een der koudste nachten die men in den winder gehad heeft; in die

vluchting heeft men zieke menschen gevonden, die in geen 3 jaeren in de Kerk geweest waeren, die den schrik deed vluchten: dusdaenig waren de menschen ingenomen door de onmenschelyke vreedheyd der keyzerlyke soldaeten.

Tegen het aenkomen van den dag wierd ider onderricht, dat het maer eenen valschen *à l'arme* geweest was, volgens sommige uytgegeéven, om de Patriotten te beproeven, om op hunne man-moedigheyd te kunnen steunen; dus keerden den meesten hoop wederom naer huys, ik moet niet zeggen, ider aen zyne bezigheden, want het hert der borgers was zoodaenig toegetrapt, dat men op geene huyshoudelyke zaeken dacht, aldus passeerde diën dag niet zonder achterdenken der inwoonders.

DEN 3 NOVEMBER.

Wezende eenen Dynsdag is 'er niets merkweerdig vorgevallen; den cancelier Crumpipen at en dronk dagelyks met den generael van der Meersch en redekavelden met malkaer al oft zy intieme vrienden waeren, onder andere publieke proposten aen de tafel, vertelde den generael van der Meersch dit volgende: mynheer ik en kan niet begrypen, hoe wy den slag van Turnhout gewonnen hebben, den generael Schröder moet hot en van klynen overleg geweest zyn, oft zoo niet, is het een Mirakel geweest, dat Turnhout niet overwonnen is, hier op antwoorde den cancelier: wat was daer d'oorzaak van, en waerin had Schröder gemist? Ha!

mynheer, zeyde van der Meersch, zoo wyd niet, dat zult gy van my niet weeten, voorders men veranderde van *discours* en men begon van andere dingen te spreken, eyndelyk men zong wederom patriot liedekens daer Crumpipen mede in zong, gelyk hy de voórgaende dagen gedaen had.

DEN 4 NOVEMBER.

Zynde eenen woensdag 's morgens ontrent vier uren hoorden men de trommel slaan; een ider der Patriotten moest te been komen, veële borgers meynden, dat 'er wederom eenig onheyl op handen was; korts daer naer vernam men, dat de Patriotten moesten vertrekken, niemant der gemeene wist waer henen: ider maakte zich veêrdig tot de tocht zoo haest als het mogelyk was, men zag-ze van Turnhout vertrekken ontrent 6 uren 's morgens naer Rethi, alwaer zy aengekomen zyn ontrent 10 uren, van daer zyn zy in den agternoen tot Meerhout aengekomen: in die tocht hebben zy medegenomen den gearresteerden cancelier die in een rytuyg hun moest volgen, bewaekt van eenige patriotten, alle andere gearresteerde waeren nu al op vryen voet gesteld oft op *parole d'honneur* laeten gaen, behoudelyk de krygs-gevangne militairen, die waeren hier noch op het stadhuys in hun arrest met eenige schild-wachten daer by, die hier gebleeven zyn tot hunne wederkomst, gelyk men hooren zal, verscheyde van die krygs-gevangene hadden reeds dienst genomen onder de Patriotten, en toonden veel moed.

in hunnen nieuwen dienst, daer zy nu 10 stuivers in plaets van 9 oórden daegs te verteéren hadden.

Als de Patriotten uyt Turnhout vertrokken waeren, kwam 'er noch meer schrik in de borgers, die noch in Turnhout waeren, om dat zy nu zonder verdedigers bloot gesteld waeren aen eenen inval der militairen, het geén nochtans éene onbedachtheyd was, want daer geene Patriotten waeren, moesten de borgers voór geenens militairen inval vreezen, alzoo die maer bezonder gezonden wierden tot vervolging der Patriotten: niet te min veél Turnhouts volk ging in den achternoen buyten de vryheyd slaepen rondom op de buyten gehuchten gelegen naer den hollandschen bodem, en kwamen dan den volgenden dag wederom binnen.

DEN 5 NOVEMBER.

Donderdags 'smorgens was het zeer stil in Turnhout, de straeten waeren zoo doods, om dat 'er zoo weynig volk in was, men zag bynaer geen menschen, als hier en daer eenen gemeynen man, men sprak onder het gemeen al van hollandsche Zwitsers, die de Patriotten zouden komen een helpende hand bieden: daer is niet van gekomen; leugens met den hoop wierden 'er den geheelen dag verteld, gelyk men de voórige dagen en de volgende ondervonden heeft, om den eenen den anderen noch meer schrik aen te jaegen, alle welke slechte redekaevelingen geen verhaelens weêrd zyn.

Ondertusschen had den generaal d'Alton den keyzer onderricht van het voórgevalle in Turnhout den 27 Iestleéden, waer van den keyzer den 4 november tegen den avond de tyding van kreég, gelyk men naderhand vernomen heeft uyt de brieven van den keyzer aen den generael d'Alton, onder de welke eenen was gedateérd den 5 november, die wy hier laeten volgen, als raekende de Turnhoutsche zaekèn, en was van den volgenden inhoud :

„ Gisteren avond, mynen lieven generael d'Alton, heb ik „ uw estaphet van den 28 october ontvangen, en laet u „ oórdeelen wat uitwerksel, dat den inhoud in my gedaen „ heeft: ik konde my niet laeten voórstaen, dat de militairen „ zoodanigen schok zouden gekreégen hebben van zoo een „ opgeraept volk, en noch minder, dat het zoude geschieden „ op zoo eene eerlooze wyze. Den generael Schröder is „ onverschoonlyk, om dat hy te haestig is voortgegaen, hy „ heeft het kwaelyk aengeleyd en kwaelyk ondernomen het „ geen, daer hy mede belast was: men ziet ook wel doór „ de verloóre canons, dat in die expeditie de militairen hun „ devoiren niet gedaen en hebben, vermits men de voórste „ canons verloren heeft en dat zy moesten opbreéken met „ *sauve qui peut* te speélen, ik vergeld met voldoening, „ en ik zoek 'er zelfs de geringste gelegentheden van, waer „ in men zich met roem draegt; maer ik meyn ook, dat ik „ verplicht ben, om het verschil te doen zien, met te straffen, „ die aen hunne plicht ontbreéken: gy zult den generael

„ Schröder laeten aenzeggen, dat hy niet meer is AENGESTELD „ en dat hy hier in Duitschland maer en heeft weder te „ keeren, gy zult van gelyken strikte onderzoekingen doen „ op de officiers van de militairen, die hunne plicht in diën „ voórval niet gedaen en hebben, om 'er de plichtige van „ te straffen, oft hy officier oft gemeynen soldaet is, dat is „ hetzelyen, daer moet een voórbeeld gesteld worden. „

Waerscheynelyk had den generael d'Alton den keyzer verzocht, om noch meer troepen in het Nederland te zenden, want hy antwoórd hem in den zelve brief op de volgende wyze :

„ Ik zal u met den eersten eenen anderen brigadier zenden, „ maar om hulp-troepen in Nederland te zenden, dat is „ onmogelyk, om die van de duytsche provinciën te kunnen „ zenden, zoó door de tegenwoordige omstandigheden, die „ niet toelaeten van zich hier te verzwakken als doór de „ groote wyde, het kwaed saisoen en den tyd, die zy zou- „ den moeten hebben, om u die te doen bekomen, en tus- „ schen diën tyd moet het wezendlyk al beslist zyn: het is „ onmogelyk van u van hier te laeten weéten, wat gy daer in „ doen moet, maer het is zeker, dat men met de troepen „ in de byzonderste posten te houden en te verzaemelen, die „ in den toom zal houden, en alzoo zal men het best kunnen „ doen onderhouden de souveryne autorityt ten minsten in „ in de byzonderste plaetsen; ik geloof, dat die ongeoeffende „ troepen, die geen ander inzicht kunnen hebben, als om te

„ plunderen, naer dat zy inderdaed veel kwaed zullen
„ uytgerecht hebben aen verscheide particuliere, allengskens
„ zullen verdwynen en van zelfs ophouden, zoo is het niet
„ zeer noodig van ze met geweld te verjaegen, als men
„ geene gelegendheid vindt, van ze met voordeel aen te
„ vallen.

„ In geval d'oprechting van een vry corps u kan voor-
„ deelig zyn, ik wil u wel volmachten, als het gemak-
„ kelyk geschieden kan en tyd genoeg is, om u eenig voor-
„ deel by te brengen.

„ Ik veronderstel, dat gy op den trommel-slag den colonel
„ van der Meersch zult hebben doen daegen, en aengezien
„ hy waerschynelyk niet zal compareeren, zult gy hem in
„ *portrait* doen ophangen, tot dat gij het genoeg hebben zult
„ van hem in persoon zelfs te kunnen rechten, voorders ik
„ ben met onrust en ongeduld in afwachting van uwe naer-
„ dere tyding.

„ *Adieu*, lieven generaal!

„ JOSEPH. „

In den achternoen kwamen in Turnhout vier à vyf patriotten aenzeggende van Roozendaal te komen en dat 'er noch meer zouden volgen, het geen, men niet waer bevonden heeft, zy hebben hier vernacht en zyn naer de andere patriotten vertrokken: men zag hier den zelven achternoen passeeren twee hollandsche hussaeren met groote pluymen op de muts, daer veel volk achter liep om wat nieuws te verneem-

men; de spraek was, dat zy commissien voer de Patriotten hadden, nochtans heeft men 'er in 't vervolg niet meer van vernomen.

DEN. 6 NOVEMBER.

In dusdaenige ongeruste tyden, de borgers, die noch in Turnhout waeren, gingen bynaer niet slaepen, om dat men in de geduerige vrees leefde; dat de keyzerlyke militairen op Turnhout zouden wederkeeren; 's morgens ontrent 1 uer in den naecht wierd 'er by veel menschen rondom in den eugel van de merkt geklopt op alle deuren, om het volk te waerschouwen, dat 'er militairen in de hey van St. Theunis waeren, die hunne *marche* naer Turnhout waeren voortzettende: ider sprong te been, den eenen joeg den schrik in den anderen, veel liepen 'er met hun bed op het hoofd Turnhout uyt, om naer de kanten van Oosthoven te gaen slaepen: die tyding bestond wederom in geene waerheid, die zelve tyding was hier al verspreyd geweest van in den avond te voren, waerom eenen doctor der Patriotten, die, om zyne gekwetste, die hier gebleeven waeren, te kunnen bystaen, met het corps der Patriotten niet vertrokken was, diën avond ontrent 10 uren was gegaen by den koster, hem verbiedende zyne sleutels der Kerk aen niemant te geeven, om dus het stormen te belotten, het geen nu volgens zyn zeggen niet noodig was en het geen de borgers in meerder benouwdheid zoude brengen.

Diën morgenstond in dusdaenig achterdenken doodgebragt

hebbende, kwam 'er naer den noen een gerucht dat alle Patriotten, die men hier meynde op Diest vertrokken te zyn, zouden wederkeeren; op dat gerucht gingen 'er wederom verscheyde loopen, en waeren vervaerd, al oft de Patriotten van de militairen vervolgd wierden, daer by wierd 'er verteld, dat de Patriotten met van der Meersch naer Diest niet vertrokken waeren hetgeen waer was, want zy waeren niet wyder geweest als aen d'Abdy van Averbode: sommige zeyden, dat zy naer Averbode vertrokken waeren met dit inzicht; om daer ontrent gaen op te lichten het geld, dat 'er van Averbode en Tongerloos ergens verstecken was, om in de handen van hunne commandatairs niet te vallen; andere waeren van eene contrarie meyning; wat 'er van zy de Patriotten hebben niet wyder geweest als tot in de dreef voer d'Abdy van Averbode, van waer zy alle, naer wat g'eten en gedronken te hebben wederom zijn gekeert langs Meerhout naer Turnhout: daer ontrent in de dreef zynde ontmoeteden zy dry commizen, die de stoutheyd hadden van op hen te schieten, waerom zy in arrest genomen en mede naer Turnhout gebragt zyn.

Heden tegen den avond zyn alle de Patriotten met hunnen generael van der Meersch wederom in Turnhout binnen gekomen, met hen wederom brengende den cancelier Crumpipen, die in die tocht met hen overal had mede geweest, ider ging wederom in zyn voorig logement; zy kwamen zeer afgemat en met grooten honger wederom en zeyden, dat zy blyde waeren van wederom in Turnhout te zyn: den cancelier Crum-

pipen ging ook wederom in het zelve logement van den generael van der Meersch en klaegde al even zeer van zyne afgematheyd der reyze; van der Meersch deéd noch eene *visite* hier op het stadhuis, waerscheynelyk, om te zien oft de krygs-gevangene militairen, die hier op het stadhuis gebleeven waeren, noch alle in goeden schik waeren, waer naer zich ider tot de rust begaf.

DEN 7 NOVEMBER.

Zynde eenen saturday wierden de Patriotten verwittigd van 's morgens heel vroeg, dat de militairen met veel canon op tocht waeren, om naer Turnhout te komen tot vervolging der Patriotten, van welke tyding den generael van der Meersch misschien van vooren al half onderricht was, om reden, dat hy zoo spoedig zyne tocht van Averbode langs Meerhout op Turnhout had voortgezet: het was nauwelyks dag, men hoorde de trommels, om ider een tot de tocht gereed te macken, het geen zoo spoedig toe ging dat de Patriotten, slecht den tyd hadden, om zich voer hunne *marche* te ontuuchteren, zy pakten alles in de haest by een, wat aen hen was, en vertrokken ontrent 8 uren in den morgen in een geheel desorder op Baerle-hertog, den kortsten weg neemende recht doer de hey, mede neemende hun 3 veroverde canons, die zy met een *escorte* langs de groote baen doer Welde voerden en van daer voorder naer Baerle-hertog, die zy daer alle in den grond geborgen heb-

ben in een klooster, dat daer ontrent te voóren gesupprimeérd was; alwaer vele patriotten mede den volgenden nacht vernacht hebben; veéle van hun waeren vertrokken naer Breda, andere naer de kanten van Hoogstraeten, sommige naer Tilborg, naer hunne snaphaenen op de Pastory van Alphen afgeleyd te hebben, daer ook sommige willen hebben, dat de canons zouden verborgen geweést zyn: aldus wierd dién dag geheel het patriots Leger verstroeyd, d'een hier en d'ander daer, en veéle, die geene onderrichting der zack hadden, meynden dat het patriotismus zuiver te niet was.

Ontrent den noen vernam men in Turnhout doór de voor-luyden van Tilborg, die met hunne bier-karren van Diest kwamen, hoe zy tot Geél dweérs doór het militaire leger waeren gereéden, die met veél canons daer waeren tot vervolging der Patriotten, gelyk men naerderhand ondervonden heéft.

Men kan wel denken, hoe alsdan de borgers, die noch in Turnhout waeren, gesteld waeren, al wat vluchten kon, liep de vryheid uyt, die nu bynaer leédig van volk bleéf, de meeste menigte zeyde: het is nu met Turnhout gedaen, alles zal 'er geruineérd worden, dit was den voórgaenden schrik, die de menschen aldus deéde spreéken.

Den generael van der Meersch namp zyn *retraite* in Breda en deéd in het committé enen uytleg van zynen handel, de reéden van zyn *retraite* zeggende te zyn, om de behoudenis van Turnhout, gelyk hy in Turnhout voór zyn

retraite ook gezeyd heeft met deze woórden: waerom zoude ik wederom op nieuw gaen waegen die plaets, en die brave inwoonders, die nu al zoo veél geleden hebben, het is beter, dat ik hun doór eene vlucht bewaer, als ons alle en Turnhout mede in perykel te stellen, en doór deze myne vlucht, zal het militair wyd van Vlaenderen, gelokt worden, om daer geenen onderstand te kunnen doen tegen de voórneemens, die men in Gend en overal in Vlaenderen heéft: het militair in Breda complimenteérde den generael van der Meersch over zyn mensch-lievende *retraite* en gaf hem gelyk van aldus gedaen te hebben; maer niet het Brabands committé dat in Breda was, dat was zeer in onvreéde over het gedrag van den generael van der Meersch, om dat hy volgens hunne orders zyn *retraite* niet genomen had over het Luykx in Gelderland, wat 'er van zy hy heeft zich trachten te ontschuldigen en veéle redens by gebragt, waerom hy alzoó alles gedaen had, en die zacken wierden in minne by een geleyd tot wel zyn van het Vaderland.

Den cancelier Crumpipen, die mede in deze vlucht naer Breda getransporteérd wierd, is in Breda gereclameérd uyt order der staeten van Holland, en wierd onder eenig goed gely naer Brussel overgevoerd, en dus op vrien voet gesteld: de gevangene militairen, die hier in Turnhout te vóren op het stadhuis gebleéven waeren, wierden in het *retraite* mede genomen naer Baerle-hertog, alwaer men die heeft laten loopen, van gelyken had men mede getransporteérd.

alle de gekwetste patriotten, die noch in het gasthuys lagen en van hunne wonden noch niet geneezen waeren en men heeft die besteld op vryen grond, daer zy buyten allen onheyl der keyzerlyke waeren, welke vervoering aen veële tot ergenis van hunne wonden gediend heeft, maer in die omstandigheden konde het niet anders gebeuren, en ook de gekwetste patriotten waeren zoo vol schrik voor de aankomst der militairen, dat zy met een been wel zouden gevluht hebben.

Men begon in Turnhout gewaer te worden, dat 'er groot gebrek begon te komen onder geringe lieden, die geen geld hebbende, om elders te gaen vluchten, genootzaekt waeren in Turnhout te blyven, om alle onheylen te voorkomen, die uyt zoodanig gebrek konden voortkomen, ging d'heer van Noye, *vice-président*, schepenen, te raede by den heer Plebaen; zy roepen eenige der beste borgers, die noch hier waeren op het stadhuis en beraemen gezaementlyk, om eenige stads penningen, die men noch ergens in bewaernis had, den behoefligen uyt te deylen, waer toe *ad interim* gelast wierd den aelmoessenier Hendricks; dit geschiede om alle buytenspodrigheden te vdrkomen van het gering volk, waer vdr men begon te vreezen, om dat het nu zoo lang, zonder iet te konnen winnen leédig gelooopen had. In de brieven van den keyzer geschreéven aen den generael-graave d'Alton, heeft men noch eenen gevonden gedateérd van Weenen, den 7 november, den welken, om dat hy van Turnhout

handelt, wy hier ook laeten volgen, en luyd aldus: “ mynen
„ lieven generael d'Alton, ik heb uwe tyding vernomen van
„ den 28 met den post, en die van den 30 met een esta-
„ phette, ik had verwacht, dat gy my d'eerste tyding zoud
„ gezonden hebben, die den generael Schröder u moet ge-
„ daen hebben, die my moest eenen uytleg geóven van de
„ ongehoorde wyze, gelyk die expeditie op Turnhout was
„ ingebeéld, ondernomen, uytgevoerd en g'eyndigd geweest;
„ maer gy hebt my niet gezonden, als een tweede verhael,
„ dat niet en behelst, als den uytleg van een merkelyk ver-
„ lies, dat men daer gedaen heeft, het geén spreekt van
„ noch twee canons verloren gevonden te hebben, zonder
„ dat ik niet kan weéten, oft het twee canons meer zyn,
„ vervolgens zyn 'er vier verloóren, oft het moeten de twee
„ zelve canons noch zyn, die gy my in uw eerste verhael al
„ genoemd hebt: ik en kan u myne verwondering niet ver-
„ borgen houden van de slechte manier van doen, en ben
„ verwonderd van het weynig voordeel, dat ik zien heerschen
„ in de toeberydsels, die gy gemaekt hebt en in de projec-
„ ten, daer gy u mede laet verblinden, al over veél weéken,
„ heeft men geweéten, dat die vergaeding van de zooge-
„ noemde Patriotten ontrent Breda zich was ophoudende:
„ de tocht, die den generael Schröder gedaen heeft naer de
„ kanten van het land van Luyk, deéde aldaer alle die 'er
„ ontrent waeren, vluchten naer Breda, gy wist wel, dat 'er
„ op andere plaetsen geen meer waeren, als naer die kanten

„ alleen, daerenboven Holland verklaert, dat het niet zal ge-
„ doogen, dat die Patriotten op hun territoir zich zullen mo-
„ gen wapenen, daer by men had de beschikkingen wegens
„ het gouvernement reeds gemaekt, om d'Abdyen die de
„ Patriotten onderhielen in *sequestre* te stellen, zoo moest
„ daer uyt volgen, dat zy moesten van een scheiden, oft
„ wel zy moesten eenen inval in het land doen, en dit alle
„ niet tegenstaende word 'er in de Kempen geen den
„ minsten toestel voórgemaekt, uyt genomen eenige wervers
„ en eenige van die detachementen, die gy vliegende noemt,
„ die alle in het geheel niet beteekenen. In diën den gene-
„ rael Schröder, met de troepen, die hy had, om naer het
„ land van Luyk te marcheëren, op zeyde van die vluchte-
„ lingen was afgetrokken, en zich recht voor hen gestelt had
„ in de Kempen, zy zouden 'er nooyt hebben kunnen in ko-
„ men, oft hy zoude-ze gemakkelyk hebben kunnen te rug
„ slaegen. Eyndelyk die Insurgenten in het Land gekomen
„ zynde, en ingenomen hebbende eenige plaetsen, dan had
„ men by voórzorg het fregat oft het wacht-schip naer Ant-
„ werpen moeten doen naerderen, om in vyligheyd te zyn,
„ men had de publieke casse van Lillo daer ook moeten ge-
„ transporteérd hebben en als gy dan wist, dat zy in Hoog-
„ straeten oft in Turnhout waeren, gy moest uw plan ge-
„ maekt hebben van ze aen te vallen langs dry kanten, het
„ geén in het geheel niet gedaen is, om dat het aen den ge-
„ nerael Schröder beliefte van alleen te marcheëren, zonder

„ naer d'ander te wachten, om diën dwaezen aenslag te gaen
„ waegen. Het is zeer slecht bedacht zyn, dat men meynt,
„ dat die volkeren moeten aengerand worden al oft het
„ Turken oft pruyssische soldaeten oft andere gereguleérde
„ troepen waeren.

„ Waerscheynelyk had d'Alton den keyzer geschreéven, dat
„ den trompetter met eenige dragonders in het begin van den
„ *attaque*, zonder gehoor gehad te hebben, van hun peérd ge-
„ schoten wierden, voorders schryft den keyzer in den zelven
„ brief als volgt :

„ Gy had de troepen Turnhout en Hoogstraeten moeten
„ doen naederen, hun zelfs doen spreéken, en dan hen doen
„ begrypen de gevaeren, daer zy zich aen gingen bloot
„ stellen, in diën zy niet naer huys wederkeerden, eyndelyk,
„ indiën zy tot geene reéden wilden komen, gy had niet
„ anders te doen, als maer te campeëren in de omliggende
„ plaetsen en hen daer bloqueëren oft insluyten, want hoe
„ zouden zy daer kunnen hebben subsisteëren en uytkomen,
„ om de troepen aen te vallen in het open veld, zy zouden
„ 'er kwaelyk afgekomen hebben, en zekerlyk op die manier
„ zoude misschien de zaek geslist geweest zyn zonder
„ groote bloedstorting, en daer en boven gaet gy den aeval
„ laeten waegen, zonder zelfs genoegzaam van allen oórlogs
„ vóorraed voórzien te zyn, en nu moet gy alle voordere
„ aenwendingen opschorten, om te wachten naer vóorraed,
„ die u van Luxembourg komen moet.

„ De schikkingen, daer gy my van spreékt voór het
„ toekomende dunken my noch niet te pas te komen, noch
„ voórdeelig te kunnen zyn; geschut te doen komen van het
„ kasteel van Luxembourg, wat tyd is daer toe niet noodig
„ en waer toe moet dat dienen? hebben de rebellen al
„ eene stad in hunne macht? dat gy al van belegeren
„ wilt spreéken. De oprichting van een corps graovers en
„ jaegers, waer toe zyn die dienstig? meynt gy jaeren oft
„ maanden te zullen moeten oórloógen tegen die volkeren?
„ en wegens een vry corps te maeken van Doncel, by een
„ geraept van waeghalzen en luyksche deugenieten, boven
„ den tyd, die men daertoe zoude noodig hebben, hoe
„ zoude men ooyt kunnen staet maeken op die volkeren,
„ zoude men zelfs niet in gevaer loopen, dat zy de wapens
„ tegen ons keerden? laet vaeren, mynen generael, alle die
„ beraemingen, alle die denkbeélden, die niet aen een
„ hangen, en die ik alleenlyk maer wil aenneémen, als eene
„ uitwerking van uwen grooten iver, maer het geén ik wol
„ striktelyk moet verbieden, oft zelfs niet op antwoórden,
„ zyn die twee voórstellingen, die zoo ondoenbaer, als
„ schaedelyk zyn; indiën men maer alleen konde aen de
„ weét komen, dat wy 'er genegenheyd toe hadden; te weten
„ om de Hollandsche Patriotten de forten van Hollands
„ Vlaenderen te laeten aenvallen, en d'ander voórstelling
„ van diën naemloozen brief van Parys van eenige franschen,
„ die een corps zouden willen maeken en zich wapenen in

„ ons land tegen d'ordomantie van den Koning en van de
„ Staeten generael, gezamentlyk met hen, om de oneenig-
„ heden in Vrankryk tegen te houden: gy moet zelfs kunnen
„ oordeelen, eens denkende, hoe ons dat zoude aenstaen en
„ wat kwaed 'er ons nootzaekelyk zoude van voort komen,
„ laet dan wel haest vaeren alle die project-maekers oft
„ twist-zoekers, die u zoo gevaerlyke voórstellen derven
„ doen: het is den jongen Generael Lelien, die eertyds was
„ in het regiment van Deutschmeister, die ik geschikt heb,
„ om naer het Nederland te gaen in plaats van den
„ Generael Schröder, waer over ik u myn orders al gegeéven
„ heb. Het wezentlyk is tegenwoórdig van zich wel by een
„ te houden en geen aenslaegen meer te doen, als met
„ goede voórteekens; en trachten te beletten, dat de ge-
„ waende Patriotten voorder in het land dringen, tracht-ze
„ te omringen en hen liever te verspreyden, en te doen
„ vluchten, als-ze te forceéren in de plaats, daer zy in
„ verschanst zyn, men moet deeze ongelukkige zaak een
„ eynde doen neémen, zoo haest als het mogelyk is, indiën
„ men de rust niet herstelt voór het eynde van den winter,
„ daer zullen zonder twyffel noch ongelukkigere voórvallen
„ voór den staet der monarchie voór den dag komen, neémt
„ dan uw maetregels, als het behoort, ik verwacht van u
„ voordere tydinge, u zedende dezen expressen courier, om
„ aen u myne orders noch zoo veél eerder te doen toe-
„ komen, *adieu*. Was onderteekent JOSEPH.

DEN 8 NOVEMBER.

Zynde eenen zondag is 'er in Turnhout weynig merkweerdich voorgevallen, alle man was bynaer gevluht, men zag schier geen menschen op de straet; geheel het Minderbroeders klooster was gevluht uytgenomen 2 à 3 Paters; de heeren Plebaen en onder-pastoor waeren ook noch in de plaets, d'andere geestelyke waeren alle op de vlucht, zelfs de nonnekens van een geslote klooster waeren gevluht, en niet zonder reëden, want de Patriotten in hun *retraite* van den voorgaenden dag, hadden idereen, en besonder de geestelyke tot de vlucht geraeden; hier uyt is wel te oordeelen, dat men de gewoone kerkelyke diensten niet hebben konde, niet te min heeft men de vroeg-Mis gehad ten 7 ueren, als mede hoog-Mis en sermoon, en by de Minderbroeders heeft men nog eenē Misse ten elf ueren voór de leste gehad. In de omliggende plaetsen hoorde men droeviger van Turnhout spreëken, als het inderdaed was; in Tilborg vertelde men dezen dag, dat Turnhout in 4 hoeken in brand stond, men liep daer op den toëren om te verneëmen oft men geen vuur oft vlam zag, dat alles (God lof) valsch was, maer het geén niet tegenstaende voël inwoonders van Turnhout, die daer gevluht waeren in groot achterdenken bragt.

De wevers, die in Turnhout veël zonder werk waeren, om dat hunne baezen meest met de gaerens gevluht waeren,

begonnen daer sterk op te murmureëren, dat zy zonder werk niet konden leëven; om hier aen te voorkomen wird naer den kerken dienst van het stadhuis gepubliceërd, dat al wie zonder werk was, zich konden aengeoëven aen eenen daer toe gestelden, om de straeten te helpen reparoëren, die over al vol gaten waeren, hier mede hielp men veël gering volk aen het werk, op minder als een uer, had men 120 persoonen op eenen leyst gesteld, die zich quamen aanbieden, om te werken, het geén veële uyt den nood geholpen heeft.

Tegen den avond, als het al duyster begon te worden arriveërden hier 16 dragonders, die in het inkomen van Turnhout, gelyk zy zelfs verteld hebben, alzoo vervaert waeren, als de borgers, die noch in Turnhout waeren, zy vroegen naer den Borgemeester; zy waeren met ontrent 50 man te voet voor afgezonden van den generael Schröder, die als dan met de zyne ontrent Herentals was, om te verneëmen, oft 'er in Turnhout geen Patriotten meer en waeren, de straeten lagen noch over al vol gaten en in den zelve toestel, die de Patriotten tot hun verweër gemaakt hadden, de dragonders in den avond met hunne peërden in die gaten vallende, waeren als duivels in het vloeken, doch hebben niemant hinder aengedaen; vraegende naer den Borgemeester, wird hun aangewezen het huys van den Heer President Michielsen, daer zy niemant t'huys vonden als den knecht, die zy mede naemen naer Herentals, berooffden

hem onder wegen van zyne zilvere gespen, van daer is hy met hen getransporteerd op Mal, hem willende forceren dagonder te worden, voorders naer Hoogstraeten, van waer hy naer eenige dagen doer toedoen van den commandant Keim in goede gezondheid is wedergekeerd. Indien die dragonders den Heer President of eenen van zyne zoónen t'huys gevonden hadden, die zouden het zelve lot ondergaen hebben.

DEN 9 NOVEMBER.

Zynde eenen maendag arriveert hier voer Turnhout den generael Schröder, den zelve die den 27 der voorlede maent met schande gevluht was, hy kwam van de kanten van Herentals, trekt doer Gierle en grooten hout Bosch; hy posteert zich ontrent een half uer van Turnhout, ontrent het Muyze-ven, met ontrent 1500 man en eenige dragonders, hy zend van daer eenige dragonders af naer Turnhout, om andermael te verneemen oft 'er noch Patriotten in Turnhout waeren.

Ontrent half acht zag men 20 dragonders, die den Generael Schröder afgezonden had langs de gasthuysstraet binnen komen, zy vraegen daer in de straet aan d'Heer Doctor Liebrechts, daer by geval aenkomende, waer den Borgemeester woonde en oft 'er noch Patriotten in Turnhout waeren: hier op kwam just van pas d'Heer Van Noye *vice President* schepenen, met den aelmoessenier Hendricks,

die van het gasthuys kwamen, daer hebbende gaen zien oft aen de gekwetste militairen, die als dan noch 16 à 17 waeren, niets ontbrak, men zeyde aen die dragonders, daer komt eenen van het magistract aen, waer op d'Heer Van Noye de dragonders nadert, word ook ondervraegd, oft 'er geen Patriotten in Turnhout meer en waeren, d'antwoord was van neen; dus ordonneeren de dragonders, dat zy hier van mondelings bescheed moesten gaen geéven aen hunnen Generael Schröder, die buyten Turnhout hunne tyding was afwachtende: hier op vertrokken de dragonders met d'Heer Van Noye, Hendricks en den Doctor Liebrechts naer den Generael Schröder en wierden onderwegen zeer nauw gaede geslaen, als zy wat te spoedig gingen, wierd hen geordonneerd van ontrent de peerden te blyven: komende aen de voórste militairen daer Schröder mede geposteerd stond, wierd den rotting van d'Heer Van Noye afgenomen, en visiteerden hem oft 'er geen steek geweér in en was, eenige stappen voorder gaende, krygt hy hem wederom, zy worden dan saemen gebracht by den Generael Schröder, die ontrent het Muyze-ven geposteerd stond in eene lange rey in schoon order marsch veérdig: den Generael Schröder ondervraegt hen andermael, oft 'er noch Patriotten in Turnhout waeren, men zegt hem van neen, voorders beschuldigt hy hen, waerom zy de weet niet gedaen hadden aen het Gouvernement, ten tyde als 'er Patriotten waeren, ondervraegen hen voorder of onzen Pastor ook Patriot was en het volk

tot oproer aenmoedigde, etc. op welke ondervraegingen de voornoemde den Generael geantwoord hebben naer hun best vermogen tot welzyn van ider een: voorders vroeg men aen den aelmoessenier Hendricks, hoe veel canons de Patriotten in Turnhout wel gehad hadden, die antwoorde: *geene andere myn Heer, als die gy hen gebragt hebt*: naer alles wel ondervraegd te hebben, commandeert den Generael Schröder met eene wacht van 18 à 20 man den schepenen Van Noye en den aelmoessenier Hendricks te plaetsen voer het canon, en eenen canonier met de brandende lont in de hand, om hen seffens in de locht te schieten, ingeval zy alles in waerheyd niet en bevinden, gelyk zy hen verklaerd hadden: hier op vertrekt den Generael Schröder met een escorte van 100 man naer Turnhout met den Doctor Liebrechts, daer zy ontrent negen uren aenkwamen, die onderwegen noch ondervraegd wierd, hoe den weg op Hoogstraeten liep, zonder in Turnhout te komen: naer dat d'Heer Van Noye en Hendricks aldus ontrent twee uren voor dat canon gestaen hadden komt 'er order, om naer Turnhout gezamentlyk op te trekken, het geén zy dedden; als de militairen nu ontrent den Lokeren molen kwamen, begonnen zy te denken op het geén hen den 27 der voorlede maend daer was overkomen, veel van hen beginnen te vloeken op dien molen en op den molder, zeggende, dat uyt dien molen veele van hun volk dood geschoten waeren, daer by voegende; dien spitsboef den molder moet hangen, zy komen al voorder langs de mole-straet tot

aen den Drenk, maer in plaets van in Turnhout te komen, keeren zy weder en neemen de baen, om naer Hoogstraeten te gaen, tot in de akkers by de wiertjens een quartier van Turnhout; trekkende voorby den rosmolen, zeggen de soldaeten tegen malkanderen: ziet daer dat duyvels gloriét, dat zoo sterk op ons uytgeschoten is, het geén nochtans altemael tegen de waerheyd was; in de akkers voornoemd houden zy *halte* en maeken daer alle voorbereysels, om verschanzingen te maeken; de pionniers stonden met de schuppen veerdig, wanneer d'order kwam om alle binnen de vryheyd van Turnhout in te trekken.

Ondertusschen was den generael Schröder met zynen commandant al in Turnhout bezig om voer zyn volk bekwaemlogist te bezorgen; den generael Schröder was gelogeerd by d'Heer president Michielsen, en gebied, dat alle zyn volk in den cingel van de markt moest gelogeerd worden, om ze alle by malkaer in tyd van noode te hebben; hy was noch te zeer ingenomen van den schrik van den 27 der voorlede maand; den commandant loopt rondom de markt en bevind geene plaets genoeg, om zyne troepen alle in den cingel der markt te placeeren: hy spreekt onzen Heer Plebaen en wilt een groot deel van zyn volk in de parochiale Kerk leggen; den Heer Plebaen gaet met hem in de Kerk, den generael Schröder komt 'er by en zegt: daer onder die zey-beuken kan veel volk liggen; hy ontdekte zich maer in die Heylige plaets, naer dat hy daer al lang in rond geloopen

had; den Plebaen vertoonde met alle beleeftheyd, dat het huys Gods aldus niet moest geprofaneert worden, dat 'er het H. der Heyligen in was, etc, die tot antwoord kreeg, doet 'er ons Heer uyt, etc. eventwel naer langduerige redenkavelingen en schoone woorden heeft den generael zig laeten gezeggen, van in de Kerk geen volk te leggen.

Ontrent dry ueren in den achternoen komen alle die militairen in Turnhout, uytgenomen, daer blyft op die akkers ontrent de wiertjens een brand wacht van ontrent 100 man, waer voór men in Turnhout aenstons moest bezorgen eten en drinken en eenige karren hout, etc.

Zy kwamen binnen langs de gasthuys straet, trekken recht naer de merkt, om daer hun logist af te wachten: eer zy in Turnhout kwamen wierden d'Heer van Noye en Hendriks los gelaeten, die recht naer het Stad-huys gingen om alles te beschikken naer hun goedduncken, zy vonden op het Stad-huys alderhande soórt van slecht volk, aen wie met hulp der militaire officiers geordonneérd wierd van daer af te retireéren, en verzochten eenige der bekwaemste borgers, om eene hand te leenen tot verrichting der zaeken, die in zoo eene omstandigheyd niet gering waeren.

De soldaeten in het inkomen der straeten, begonnen op de borgers al spitsboef te roepen, om het resterende volk benouwt te maeken, op de merkt zynde wird aen ieder compagnie hun logist aengeweezen, alle in den cingel van de merkt, in het huys genaemd het steentjen aen het kerk-hof

was de hoofd-wacht van ontrent 200 man, in het ledig huys den toren genaemt lag wel 300 man, die daer niet content waeren, omdat zy in een ledig huys lagen; daer wird hen eten en drinken bezorgd, by d'Heer Zwaanlagen 'er meer als 200, aldus wierden zy alle geplaest rondom in den cingel van de merkt.

Dus alles in order zynde begonnen de officiers hunne voórgaende avontueren te vertellen, zy keéven ook zeer op den Lokeren molen en op dat gloriet den rosmolen, gelyk de soldaeten gedaen hadden, zeggende dat uyt die twee plaetsen sterk op hen geschoten was, het welk alles contrarie aen de waarheyd was, uyt alle welke omstandichheden licht te begrypen is, dat eenen ingebeelden schrik van de hand Gods hen toegezonden de meeste oorzaak van hunne vlucht geweest is: Turnhout is gelukkig zeyde Schröder, dat 'er geen patriot meer in en is; want ons order was, niet om eenen slag te waegen, maer om langs alle gehuchten, die hy alle wist te noemen de plaets in brand te schieten, en zouden aldus de geheele vryheyd in vuer en vlam gesteld hebben, men zou 'er een teeken van rebellie opgerécht hebben, met verbod, van ten eeuwigen dage Turnhout niet meer mogen op te bouwen, om dat het tegen zynen Souvereyn gerebel-leért had, en nu in deze omstandigheden, zeyde Schröder kont gy niet beter doen, als eene deputatie naer Brussel zenden, om pardon te verzoeken voór de plaets, het welk geschied is.

Den generael Schröder en zynen commandant deéden in alle hunne discoursen niet als fulmineéren op de geestelyke, aen wie zy alle de schult der revolutie toeeygenden, hoe! zegt Schröder, eene plaets gelyk Turnhout is, daer meer als vyftig geestelyke in wonen, is nu van alle die deugenieten verlaeten, uytgenomen van 5 oft 6 die 'er noch zyn dat zyn noch deftige die hun volk in den noot niet verlaeten, wacht u zeyde den commandant van eenen geestelyken langs alle kanten, ik beklaeg niemand, als die arm duyvels van Patriotten, die tegenwoórdig zonder koussens en schoenen loopen, dat die zich zoo hebben laeten verleyden van de kwaede geestelyke die niet gedaen en hebben, als te prediken op onzen keyzer, dat onzen monarch niet goed catholiek is, om de gemoederen van die onnoosele menschen op te hitsen; maer ik zeg, dat den keyzer onzen Souvereyn beter catholiek is, als alle die deugenieten saemen: ende ik zeyde Schröder kan niet bedenken hoe die deugenieten doór hun fenyn hebben kunnen verleyden den colonel van der Meersch, zy moeten hem betooverd hebben, want hy is anders nooyt veél Paeps gezind geweest: deze en diergelyke discoursen moest men hier aenhooren, zonder daer iet te derven op antwoorden, als hon maer trachten te vreden te stellen naer best vermogen.

De militairen dus ider in hun logement zynde, hebben zy op verscheydé plaetsen ter deége den bonten gespeéld; zoo lang het noch dag was, ging het noch al reédelyk; maer zoo

haest als den avond aengekomen was, begonnen zy hunne party te speélen, de menschen daer zy gelogeérd waeren, wierden gedreygd van op gehangen te worden, zy zeyden ider een gy hebt 'er in den slag zoo veél dood geschoten, gy zyt alle patriot, gy moet van dezen nacht sterven; het geén de menschen zoo bang maekte, dat 'er veéle uyt hun huys liepen en alles verlieten; dit was maer den wensch der militairen: om dan alles te konnen rooven en plunderen, het geén men al niet noemen en kan, onder andere heéft het huys van d'Heer Zwaan dien nacht veél geleéden, den knecht van het huys wird met de dóod gedreygd, waerom hy is gaen vluchten, dan de kans klaer hebbonde, hebben zy daer alles gestolen en geroofd, wat zy krygen konden (by geluk was het magazyn gevlucht op hollanschen bodem) zy hebben daer meer als 500 potten wyn gestolen, met geheele boter-potten boter wird 'er over het vuer gedaen, daer zy d'aerd-appels in kokten, en hebben dan het geheel huys geschandelizeérd en alles mede genomen, wat zy vonden, zij vonden daer in het comptoir een groot yzere koffer, dat wel 500 à 600 pond zwaer was, hebben dat in den stal gedragen en met yzere hand-boomen van een geslaegen, meynende den buyt daer in te vinden, daer just niets in en was, met een woord hebben dat huys onder en boven doorloopen en mede genomen dat hun aenstond en hebben het zelve overal vol vuyligheyd gelacten; dit was dan de goede disciplien van dién christelyken keyzer, daer Schröder den dag te voóren zoo op geroemt had,

DEN 10 NOVEMBER.

Zynde eenen dynsdag hoorde men s'morgens al vroeg den reveille slaen, en men maekte bereydsels tot het vertrek, den commandant ordonneerde aen die als dan op het stad-huys waeren te bezorgen 40 karren en noch 30 losse peerden, daer men zeer groote moeyte mede had om te bekomen, zy vertrokken alle 's morgens ten 7 ueren van hier op Hoogstraeten, om de Patriotten te vervolgen; voór hun vertrek gingen 'er eenige overal de winkels rond, om naer d'een en d'ander winkel-waer te vraegen, zy wisten de borgers met hunne naemen te noemen, een teeken dat 'er deugenieten van ons eyge volk by waeren; al die de onbedachtheyd had, van zyn deur te openen, wierden van veél dingen beroofd, zy stalen in den morgenstond, al wat zy krygen konden, het geén wederom oorzaak gaf, dat 'er van de resterende borgers noch meer vluchten gingen.

De heer Soeffers en van Doren vertrokken dezen morgend oock naer Brussel, als gedeputeerde naer het gouvernement, om genaede voor Turnhout te verzoeken, het geén hier van Schröder geraeden was.

Als de militairen vertrokken waeren, deéd den schepenen van Noye alle huizen visiteeren, daer de soldaeten geleegen hadden, om te zien, oft 'er nergens geén perykel van brand was, doór onvoorzichtigheyd van strooy oft andersins.

Pausius van Heyst en Berg als commissaris der vivers

was hier mede aengekomen, en ordonneerde onze gemeynte, om te bezorgen twee honderd veertelen haver en zes duyzend rations havere en gerste strooy, om te leveren tot Herentals, hem wird beloofd daer voór te zorgen, maer men heeft het niet kunnen bekomen.

Ontrent den noon arriveerden hier al wederom quartiermeesters voór andere troepen, die naer den noon moesten aenkomen, gelyk zy ook naerden noon ontrent dry ueren aengekomen zyn, onder het geley van den commandant Gontreuil, die zwaeger was van den heer de Pester graef van Turnhout. Deezen commandant toonde veél respect te hebben voór deze plaets, ten opzichte van zyn zwaeger, hy komt hier op het stad-huys, en verneemd, dat de plaets van de voórige troepen zoo veél moedwilligheyd geleeden had, waer op hy zich laet gezeggen, dat zyn volk sterk ontrent 800 man en 80 dragonders in Turnhout niet zouden vernachten, hy ordonneerde de gemeynte van hen eten en drinken op de merkt te geóven; het geén volbragt wird, men bragt hier op de merkt 7 tonnen bier, kaes en brood, etc.

Men had in deez omstandigheyd veél moeyte om brood te vinden, veele bakkers waeren gevlucht, men deéd dan het uysterste best, om brood te bezorgen, de militairen moesten het heét uyt den oven eten, naer wat g'eten en gedronken te hebben, zyn die noch den zelven avond ontrent 5 ueren vertrokken op Vlimmeren en Oost-mal, en den volgenden dag langs Antwerpen in Vlaenderen; het geén die op Hoog-

straeten vertrokken waeren, ook gedaen hebben, om dat de zaeken in Gend begonnen aen den gang te geraeken.

Als deze vertrokken waeren, bleven 'er noch vier karren met ontrent 20 ziekene voór het stad-huys staen, en wilden met geweld andere karren hebben; men vertoonde hen dat alle karren en peérden met de voórgaende op Hoogstraeten waeren en noch niet waeren weder gekeerd, zy wierden ten lesten gepayd met hen eten en drinken te geéven; ondertuschen waeren 'er eenige dragonders hier gebleéven tot *escorte* van die karren, die in diën tussehen tyd hier in den spiegel alles geplunderd hebben, en zyn met den donker met de voórnoemde karren voorder vertrokken naer de andere.

DEN 11 NOVEMBER.

Zynde eenen woensdag arriveérden hier heel vroeg eenige officiers met tyding, dat den commandant Keim met 1200 bendersche stond te arriveéren, daer logement moest voór bereyd worden: den knaep van het stadhuys had diën nacht buyten Turnhout geslaepen en had by onvoórzichtigheid de sleutels van het stadhuys medegenomen; die officiers naemen dat kwaelyk, dat men op het stadhuys niet konde komen; aenstonds werd 'er geordonneérd aen eenen smit, om het stadhuys met hamers open te slaen; sommige menschen, die in de Kerk waeren, hoorden die slagen, meynden, dat men bezig was, om het stadhuys in stukken te slaen, naemen de vlucht en bragten buyten Turnhout

veél kwaede maeren, die contrarie aen de waerheyd waeren: ontrent 8 ueren arriveérde in Turnhout den commandant Keim met ontrent 1200 bendersche, daer men den meesten schrik voór had en die zich het beste gedraegen hebben; zy hadden 5 à 6 stukken canon, het geén in Turnhout rondom aen de ingangen der straeten geplactst wierd; den commandant Keim de klachten hoorende, hoe de voórgaende het hier in Turnhout gemaekt hadden, gaf strenge beveélen aen zyn volk van op peéne van lyf-straf geenen eenen borger te molesteéren, waer doór zy wat beter in den toom gehouden zyn.

Men publiccéerde hier van het stadhuys, dat alle borgers moesten binnen komen, of dat huñne huizen zouden opengeslaegen worden tot logement van de militairen, gelyk men inderdaed al eenige huizen opengeslaegen had, om dat zy niet konden geplactst worden.

De twee gedeputeérde, naer Brussel gezonden, waeren dezen dag in Brussel bezig, om alles in order te stellen, om gehoor by den minister te bekomen, zy adresseérden hen by den raedsheer de Fierlant, om als Turnhouter zynde hen daer goeden raed in te geéven, hoe zy dat zouden aenleggen, die hen onderrichting gaf, dat zy by eenen advocaet moesten een request laeten opstellen en hen daer mede begeéven by den agent, om alzo voorder gehoor te bekomen, voorders ondervraegt hen den raedsheer, wat er in Turnhout al gebeurd was, zoo ten tyde van den slag, als

met deze leste plundering; gehoord hebbende de plundering voorgevallen by d'heer Zwaen antwoorde hy: dat komt al van met de Turnhoutsche kermis zoo veel patriots liedekens daer te zingen, ik weet niet hoe Turnhout niet wyzer is van zoo rebel tegen hunnen souveryn te zyn, voorders heeft hy hen zoo goeden raed gegeeven, dat zy 's anderendaegs gehoor by den minister bekwamen.

Naer den noen wierd uyt Turnhout gezonden L. Vuegs uyt den naem van den commandant Keim naer de omliggende dorpen, om overal te gaen publiccéren, dat idereen gerust konde naer huys wederkeeren, dat zy van de militaire niet méer te vreezen hadden, het geén veéle, die in de omliggende dorpen waeren eenigzints gerust-stelde en de resolutie naemen van naer huys te keeren. Den commandant Keim hiel goed order in zyn volk, dién dag heeft men 'er sommige zien stok-slaegen krygen, om dat den eenen eenige flesschen wyn, en andere eenen kaes gestolen hadden: eenige waeren 'er ook dién dag bezig by joufrouw Theresia Robert, die daer meynden hunne party te speélen, maer wierden van den commandant Keim daer zelfs met zynen stok uytgejaegd en gestraft, men heeft daer naer een gernercht gehoord, dat dién commandant Keim in Gend van zyn eyge volk zoude omgebragt zyn, om dat hy hen in Turnhout den vollen toom van plunderen niet gegeeven had. Den zelve commandant deéd hier van het stadhuys publiccéren, dat ideren borger zyn snaphaen oft eenig ander

schied-geweér wat het mogt zyn, hier op het stadhuys moest brengen, op pene van de dood, voór die met eenig wapen in hun huys bevonden wierden, en dat men daer wel strict zoude op huys-zoeking doen, met welke omstandigheden, alle schiet-geweéren op het stadhuys gebragt zyn, die zy den volgenden dag alle hebben mede genomen.

DEN 12 NOVEMBER.

Zynde eenen donderdag zyn de bendersche met hunnen commandant vertrokken ontrent op den noen, alle langs de herentalsche-stracte op Herentals, van daer op Mechelen en zoo in Vlaenderen, laetende eene wacht in Turnhout van ontrent 30 man, die alle hier met hunnen officier op het kasteél gelogeérd waeren.

Voór hun vertrek had den commandant Keim strenge beveelen in Turnhout gelaeten, indiën 'er noch Patriotten zouden in komen, van aenstonds daer de weet van te laeten aen het gouvernement, en in geval zy zulks verzuymden, dat het naerderhand slecht met de plaets zoude afloopen, het welk hen beloófd wierd te zullen volbrengen.

De twee voórnoemde gedeputeerde hadden dezen dag tot Brussel by den minister gehoor bekomen, die in het anneémen van hun request hen zeyde: ik kan wel denken waerom gy-lieden hier komt, dat komt 'er af van rebel tegen den souveryn te zyn; die heeren de huyd moettende naer den wind hangen; spraken zoo veel zy konden tot voordeel der

plaets, dat 'er zoo menigen onnoozelen borger was, die niets misdaen had, hier nu zoo kwaelyk van de militairen gehandeld wierd. Den minister zeyde, wy weeten alles wat 'er in Turnhout is omgegaen, gy moet alles op u zelve wyten, waerom hebt gy-lieden ons de weet niet gelaeten, van zoo haest als 'er de Patriotten ingekomen waeren, dan zoud gy-lieden zoo veel onheylen niet onderstaen hebben, geeft hen eyndelyk eenigen moed, maer hy gebied hen noch dry dagen in Brussel te moeten blyven, eer hy hen beter voldoening kon geeven, hier op doen zy eenige vriendelyke vertoogen, dat zy zoo lang van huys niet konden af zyn, verkrygen eyndelyk verlof om te vertrekken, als het hen zoude gelieven, dat hy voór Turnhout zoude zorgen, om alles offen te stellen.

De goede disciplien, die den commandant Keim onder de zyne gehouden had, deed al eenige borgers die ontrent Turnhout waeren wederom naer hunne huizen keeren; men zag eventwel noch geen werk, alle winkels waeren noch gesloten, het was in Turnhout noch zoo doods, al oft het een slecht gehucht geweest was, men zag 'er noch weynige menschen, als eenige gemeyne lieden, die hier en daer aen het reparereen der straeten bezig waeren, om wat geld te verdienen.

Ontrent twee ueren naer den noen ging diën officier, die noch hier gebleeven was de visite neemen met 10 à 12 man by de PP. Minderbroeders, om te zien, oft daer geene wapens oft ander oórlogs getuyg verborgen was; zy hebben

daer niets gevonden, men beschonk ze daer eens en voorders is alles stil gebleeven.

DEN 13 NOVEMBER.

Alles was in rust in Turnhout, de borgers begonnen al langzaemer hand weder te keeren, de rust begon zoo allenskens wederom te komen; men hoorde dezen avond voor d'eerste mael luyden ten 9 ueren savonds, want in geheel den troebelen tyd, mogt men geene klok roeren, noch tot dienst, noch tot iet anders; de militairen waeren van het vordgaende stormen zoo ingenomen, dat zy zeyden: diën, die eene klok zal derven roeren, zal onstonds met de dood gestraft worden.

DEN 14 NOVEMBER.

Zynde saterdag zag men in de straeten van Turnhout, dat het volk al veel wederom gekeert was, de rust begon in de herten der borgers wederom te keeren; ider begon op zyne huys zaken te denken, om alles in ordre te stellen; de heeren Canoningen hernamen ook dezen dag hunne choór als voór, die in den troebelen tyd eenige daegen stil gestaen had.

Wy keeren een weynig naer de gevangene borgers, die als vordzeyd is den 29 der vordleede maend, in het Kalbos op het kasteel van Antwerpen gesteld waeren: hunne gevangenis was ontrent eene roede groot, daer eenig strooy in was

en hadden geen locht gat, als in de deur van het Kalbos, staende onder eene donkere poort, daer was een gat in, langs waer men hen eten en drinken doór gaf, van de stad wierd aen de gevangene eten en drinken, snuyf, tabak en genever bezorgd; maer het viel al eerst in de handen van die hen bewaerden, daer goede en kwaede onder waeren, aen ider der gevangene-wierd alle weéken een hembd bezorgd en een paer zokken, doch veéle zyn 'er geweest, die geen gehad hebben, daer aldus dry oft vier dagen gezeten hebbende, heéft men ze een voór een op verscheyde dagen in het verhoor gebragt, men ondervroeg ider in het bezonder naer hunnen staet en conditie, oft zy patriot geweest waeren, oft zy mede in den slag van Turnhout geschoten hadden, oft zy niet wisten, wie dat 'er in Turnhout gestormd had, waer de Patriotten hunne fusioken gekregen hadden, waer dat het magazyn van hun poeder was, oft zy HEYNTJEN VAN DER NOOR wel kenden etc. waer op alle de gevangene de rechtzinnige waarheyd verklaerden; d'antwoórd van alle was bynaer de zelve, om dat idereen de oprechte waarheyd verklaerde; daer wierd hen dan aen alle gezeyd: gy zyt alle maer deugenieten, gy hebt malkaer gesproken om gezaementlyk een zeel te trekken: naer dat eerste verhoor, dat eenige dagen geduerd had, bragt men de gevangene in een tweede verhoor, men ondervraegde hen wederom over de zelve artikels als voór, daer en boven wierd C. Amsoms ondervraegd, om dat zy van hem verstaen hadden den Hospès

der compagnie aen de warande te zyn, wie in Turnhout patriots gezind was, en wat hy in zyne compagnie van de lands-zaeken had hooren vertellen, die hen antwoorde zyne compagnie alleenlyk te bedienen zonder zich met de redokavelingen die 'er verteld wierden te bemoiyen etc. voorders den ouden man J. B. van Deun, die doór den erm geschoten was en de oog bynaer uitgestooten, als voórzeyd is, had noch geen het minste verband aen zyne wonden konnen bekomen, als naer zyn tweede verhoor, den welken boven de voórnoemde vraegen noch ondervraegd wierd, oft hy ook eenen was, die alle de keyzers gezinde in den band geslaegen hiel, dan wierd hy voorder ondervraegd, wat den Pastor van Turnhout al predikte in zyne sermoonen, en veél meer andere diergelyke vraegen waer op dién ouden man met alle rechtzinnigheyd de waarheyd op geantwoórd heéft, dat onzen Pastor op d'Evangelie predikte en voorders dat hy van de lands-zaaken geene kennis had en zich niet als met zyne eyge bemoeede etc.

De overhoorders ziende, dat die gevangene borgers alle onschuldige menschen waeren, en geen de minste straf verdienden, wierden de gevangene wat beleéfdter gehandeld, den ouden man wierd in het hospitaél gebragt, om zyne wonden te cureéren, daer hy noch ontrent dry weéken in gelegen heéft: de andere gevangene moesten naer hun tweede verhoor in het Kalbos wederkeeren, goed eten en drinken wierd hen daer van de stad bezorgd, hun eenigste verdriet was,

dat zy van de vuyligheyd vergingen, zy passeérden hunnen tyd, met God hunne gebeden te storten en te bedanken over hunne zoo mirakelouze behoudenis.

DEN 15 NOVEMBER.

Zynde eenen zondag, zag men in de Kerk en op de straet, dat het volk bynaer al was wedergekeerd; den gewoonelyken kerken-dienst wierd 'er verricht, die daer naer niet meer gestoord is geweest.

In den achternoen predikte den gewoonen Pater Concionator, die met al diën troebelen tyd geen en eenen dag uyt zyn couvent geweest is; zyn sermooon handelde van de vervolgers der H. Kerk in de eerste tyden der Christenen; waer onder andere in genoemd wierd den keyzer Nero, als grooten vervolger der Christenen: eenige misschien kwaedgezinde, die dat sermooon gehoord hadden, gingen dat vertellen aen den officier der militairen, die noch hier was met de voornoemde wacht op het kasteel: den officier laet den Concionator by hem ontbieden en zeyde: wel hoe Pater! wat hebt gy daer gepredikt, onzen keyzer is geen Nero, zulke sermooonen dienen maer in dees omstandigheden van tyd om het volk op te hitzen: den Concionator antwoorde, dat hy doór Nero, den keyzer Josephus niet had gemeynd, noch zyne intentie niet was geweest, om zyne toehoorders tegen den regerenden keyzer te verbitteren, dat hy alleenlyk de materie verhandeld had, die het Evangelie van

diën dag mede bragt, waer mede den officier te vreedē gesteld wierd, maer hy verzocht evenwel den Concionator diegelyke sermooonen niet meer te prediken.

Den officier zoude uyt die kwalyk overgebragte beschuldigingen misschien wel meerder vuur gevat hebben, maer hy lag hier zelfs in achterdenken van zynen kant, vol vrees voór Patriotten, daer men op nieuw met voórdeel begon af te spreken, hy vertelde zelfs: zy laeten my hier alleen aen de grenzen met 30 man, ingeval 'er nu eens Patriotten kwamen, wat zouden wy kunnen doen, als gaen loopen oft ons gewillig gevangen geéven. De volgende dagen is 'er niets meer besonders voorgevallen, idereen was in Turnhout voór het meestendeel wedergekeerd en begaf zich als voór tot gewoonelyke bezigheden.

De huys-vrouw van C. Ansoms vertrok naer Brussel met brieven van recommandatie, zoo van den voornoemden officier, als van andere, die haer dochten voórdeelig te wezen, om de loslacting van haeren man en van de andere gevangene borgers in het gouvernement te solliciteeren, die van daer met goede hoóp en veel belofte is wedergekeerd.

Ondertusschen was de militairen wacht met hunnen officier van hier den 17 naer den noen vertrokken op Herentals, die zeer blyde waeren, om dat zy hier vol vrees lagen en sedert diën tyd heeft men hier geen keyzerlyke soldaeten meer gezien.

Hier op volgt het geén 'er in Gend gebeurd is, het geén van andere wydloopig genoeg verhaeld is. Onze gevangene borgers in het Kalbos, vernamen die gelukkige tydingen tot Gend gebeurd van sommige van hunne schild-wachten, die patriots in hun hert waeren, want zy hoorden doór de deur roepen : *lieve patriotten hebt maer moed uw verlossing is aenstaende; wat hebben de keyzerlyke een lap in Gend gehad! houd u maer stil en dankt God over zyne weldaeden.*

DEN 22 NOVEMBER.

Het gelukkig veroveren van Gent, had de Patriotten nieuwen moed gegeéven, zy vergaederen wederom alle by een, uytgenomen het corps van den commandant Hambrouk, daer den standaerd by was, dat was vertrokken langs de Luyksche grenzen.

Den generael van der Meersch met de zyne arriveérd in Turnhout wederom ontrent 1 uer naer den noen met de zelve dry stukken kanon, die in den Turnhoutschen slag veroverd waeren; de Patriotten kwamen in Turnhout in twee colommen, ider ontrent duyzend man sterk, d'een kwam van Hoogstraeten en d'ander van Baerle-Hertog, die hier just op de zelve uer saemen arriveéren. Ideren Patriot neémd zyn logist gelyk zy te voóren gedaen hadden, en neémen hier eenige persoonen in *arrest*, die hen verdacht oft kwaelyk gezind scheénen.

De heeren van het Magistraet hunne belofte indachtig wordende, die zy uyt nood aen de voórgaende keyzerlyke officiers gedaen hadden, en ook om dat hen wegens den minister deze beveélen gegeéven was, van het gouvernement te moeten verwittigen; indiën 'er noch Patriotten kwamen, waeren hier in eenigsints verlogen; om dan niet te misdoen gingen eenige van het magistraet den generael van der Meersch spreéken, verhaelen hem alle deze omstandigheden, die hen antwoórd: volbrengt stoutelyk uwe belofte, die gy gedaen hebt, en laet volgens hun order het gouvernement weéten, dat de Patriotten wederom gearriveérd zyn, gy kont daer niet aen misdoen, zy zullen voór uwen expressen van de zaak al onderrecht zyn, gelyk het ook inderdaet waer geweést is.

Den 23 November is den generael van der Meersch van Turnhout met de zyne vertrokken op Geel s' morgens ontrent 10 ueren en van daer op Diest, mede neémende eenige gearresterde, die zy alhier opgelicht hadden; wat 'er voóder is voórg gevallen zal van andere genoeg beschreéven worden, voór het overig kan Turnhout den alderhoogsten niet genoeg bedanken voór haere wonderbaere verlossing en mag zich met glorie roemen over de waerheyd van dit

JAER-SCHRIFT

VICTORIA TURNHOUTANA INITIUM FUNDATIONIS
REI PUBLICÆ

Den 25 November zyn alle gevangene borgers uytgenomen J. B. van Deun, die van zyne kwetzueren noch niet volkomen hersteld was, hier in goede gezondheid aengekomen, die met open armen verwillekomt wierden van alle teerhertige borgers, die noch dagelyks den Hemel bedanken van zyne beweeze gunsten en noch alle dagen zonder ophouden bidden, om te bekomen allen zegen en geluk over het lief vaderland.

BYVOEGSEL.

ot dusdanige gelukkige voór uyt zichten was de Belgische omwenteling gevoorderd, klaerblykelyk bestiert doór de hand van den Almogenden, *die de magtige van den thron steld en de ootmoedige verheft*; het geén het gouvernement nu zelf begon te ondervinden, waerom het alle mogelyke middels begon in te spannen, om de lands-zaeken, die het geweld van canon en bayonnetten in de warre geholpen had, met zoetigheyd los te maken; waerom den minister op het eynde van November verscheyde declaratien uytgaf, die weynigen indruk deeden op de gemoederen der natie, die doór diergelyke beloftens te dikwils misleyd, te veél reden had van weynig betrouwen in gepraemde beloftens te stellen: den minister zyne leste poogingen willende aanwenden gaf den 6 December uyt deze volgende declaratie: „ Ferdinand „ graef van het H. Roomsche-Ryk, van Trautmansdorf „ Weinsberg, etc. etc.

„ Gelyk ik van alle kanten kan verneémen, dat, het geén
„ de vaderlijke genegtheden van zyne M. verkondigt aen
„ zyne volkeren door zijne declaratiën van den 20, 21, 25, en
„ 26 November leetleden belet zyne uytwerking te geóven, al-
„ leenlyk is de vrees, omdat die niet voórzien zyn van eene
„ ratificatie van zyne M. zelfs, en dat die daerom noch aen eenige
„ twyfeling zouden kunnen onderworpen zyn, en aengezien wy
„ niet alleen in het werk willen stellen alles, het geén tot rust
„ en vrede en tot het geluk van deze landen, aen onze zorg toe-
„ betrouwt, zoude kunnen dienen, maer uyt 'er herten ver-
„ langen, om dat tydstip van rust te verhaesten zoo het mo-
„ gelyk is, verklaeren wy in onze hoedanigheyt, als volmach-
„ tigten minister van zyne M. dat wy deze declaratiën ge-
„ geven hebbende uyt kracht van volkomen macht aen ons
„ van zyne M. verleent, niet verzinnen, om ons borg te stel-
„ len, gelyk wy zyn doende in persoon doór deze tegenwoor-
„ dige en dat onder ons woórd van eer en verzekeren de
„ natie, dat zyne M. alles zal toestemmen en boven al het
„ geén in de voórnoemde declaratiën gemeld is.

Gegeéven tot Brussel den 6 December 1789, was onder-
teekent Trauttmannsdorff. Leeger stont doór ordonnantie van
zyne excell. geteekent de Pistrich.

Op deze en de voorgaende kreég den minister zoo bondig
antwoórd, dat hy, als hopeloos van iet te zullen bekomen,
alle voordere aenhoudende verzoeken moest staeken, en was
van den volgenden inhoud;

MYN HEER

De declaratie, die gy komt te geóven doór uwen brief
van den 25 November geéft my gelegentheyd, om u myn
gevoelen te zeggen, het geén het gevoelen is van alle de
inwoonders van deze ongelukkige provincien.

De ordonnantien van den 20, 21 en 25 November, als
mede den bygevoegden brief, steéken noch vol gal en dryge-
menten, en doen zien, dat het niet anders is, als de
omstandigheden van den tyd, die die voortgebracht hebben,
die andere omstandigheden wederom zullen om verre werpen,
om ons daer naer wederom in slaeverny en dood te brengen,
zoo dan myn heer de hersteltonis van onze rechten en
privilegiën, die u ons voórsteld in die declaratiën, komt te
laet, zyne M. zoude die moeten hersteld hebben op onze
eerste klagten en verzoogen, op die ratificatie van hunne
K. H. had hy de zyne moeten by voegen tot geluk van deze
provincien, en al hoe wel hy als *goeden vader*, gelyk gy
hem noemt, nooyt eenigen inbrouk op ons privilegien had
mogen dullen; men zoude lichtelyk vergeten hebben ten
respeete van zyne moeder allen onrecht begaen aen onze
rechten en privilegiën, en onze getrouwigheyt zoude daerom
niet minder geweest hebben; maer, myn heer, zyne M. is
tot ongeluk van dat sentiment niet geweest; de personen,
die haetelyk aen het volk waeren, verre van die van het
gouvernement te verwyderen, wierden vergolden met certi-
ficates, en het gouvernement stelde 'er noch nieuwe by van dat

zelve slach in alle provincien en departementen, en sederd diën tyd heeft men ongestraft den spot zien houden met onzen Gods-dienst op den naem van zyne M. men zag ons kerken verwoesten, kloosters afschaffen en diëns volgens onze middels verminderen om te konnen bestaen; onze schatten ingeslokt, eeden gebroken, goederen verbeurd, onze broeders en naebestaende gebannen en gevangen, onze ouders en medeborgers geschonden, bestolen, en den hals gebroken tot zelfs onzen Gods-dienst en onze onnoozelste vermaeken van kermissen etc. verboden, zoo dat men, Myn Heer, geduerende uwe bestiering geene onrechtveerdigheyd noemen kan, die niet begaen is; de diefstallen en moorderyen in tegendeel wierden voorgestaen en vergolden er doór wie! doór diën zelve *teerhertigen vader*, die volgens zyne leste declaratien altyd d'intentie gehad heeft, om d'inwoonders van deze Provintien gelukkig te maeken. Moet men dan zich verwonderen, dat wy de wapens hebben opgenomen, naer ons uitgeput te hebben van vertoogen, onderwerpingen en klachten, en naer te vergeefs eene soórt van loffelyke hoet gedaen te hebben aen de voeten van zynen throon, om ons van alle ongelukken te bevryden: maer neen, niet te doen en alhoewel den kwaeden weg, die 'er ons overig was, den eenigsten was, die wy konden gebruyken; het zyn, mynheer, daerom geen Rebellen, noch suspekten en twistzoekende opstokers, die ons diën uystersten middel hebben doen neemen, het is diën *teerherdigen Vader* zelfs,

die tegen zyn dank ons daer toe dwingt, JAE DAN, mynheer, de resolutie is genomen, daer is al bloed gestort; te weten tot Turnhout en Gend, en het is beter met de wapens in de hand te sterven, die Nederlanders, altyd zoo vermaerd, zullen hen zoo gerust niet laeten keelen doór diën, die hen volgens zynen eed moest beschermen, zoo dan, mynheer, indien zyne M. tegenstand gevonden heeft, wanneer hy zyne macht inspande, om die dingen te vernietigen die hy moest beschermen, en die zyne volkeren toekomen, zoo moet hy het op zich zelve wyten: want het is zeker, dat de souverynen zoodaenige rechten van het begin ontfangen hebben, dat zy als mede-borgers moeten zyn, aen wie de Natie hunne rechten toebetrouwt hebben, om ze te bestieren volgens de wetten: zoo zyn zy niet machtig (gelyk getuygt *Louis XIV* in 't tractaet der rechten der koningen van Frankryk) om iet te doen tegenstrydig aen de wetten der natuer, noch tegen het recht der volkeren, noch tegen de wetten van den staet. Alsdan de koningen die bekleed zyn met deze machten, de goederen der borgers inslikken en zich alleen meester maeken der zaeken, die het volk toehoorren, als zyn hun leven, vrydom en goederen, gelyk wy het levende voórbeeld hebben in zyne M. zoo vraeg ik u mynheer wat 'er moet van voortkomen; moeten zulke bestieringen niet vergaen: en moeten de natien niet vry zyn.

Zoo dan mynheer gy ziet zelfs wel, dat alles wat 'er gebeurt is en noch volgen zal, is geschied uyt naturelyke

oorzaak van het vreed en tyrannig despotisme, met het welk ons zyne majesteyd gehandeld heeft en noch op heden handelt, hy is de schuld van alle de ongelukken van deze provinciën en van den borger-oórlog, die nu begonst is, hy is de schuld van het vergoten bloed van die onnoozele borgers van Turnhout en van Gend, die geslagoffert zyn; maer hy is het ook, die voór God zal moeten verantwoórden dat onnoozel bloed, dat vraek roept in den Hemel en op de aerde, het is dat zelve vergote bloed, die schroomelyke moorden, die diefstallen en strooperyen van zyne soldaeten en officiers, bedreven in Turnhout en Gend, die het bloed in onze aderen doen opzwillen, en het geén ons noch meer opwekt; den God der heyer-krachten, dien schrikkelyken God van vraek verklaert zich opentlyk tot gunst van onze rechtveerdige zaek, en die ons doet zegenpraelen, en brengt ons van d'eene victorie tot de andere, en doór het bestier van zyne voorzichtigheyd, rechtveérdigheyd en almogendheyd vermeerdert onze macht dagelyks, en voor eenen verloren, ontfangt men 'er dry in de plaets: zoo dat mynheer den tegenstand, die gy noch zult willen doen, ons niet kan doen schroomen, onze zaek is rechtveerdig, onze hulp-middels hebben wy meer, als wy verwacht hadden, en wy zullen noch zegepraelen over de soldaeten, die gy noch by u hebt; diën oogenblik zal wel schrikkelyk aen de lafhertige voórkomen, maer hy zal noch schrikkelyker voór u en de uwe verschynen, want van duyzend doodén zullen 'er 10

duyzend komen om vraek te neemen en hoe meerder stryd hoe meer victorie en zoo veél te minder kan zyne majesteyt uwen meester in ons hert wederkomen; ik wensch nochtans, dat hy daer in mocht wederkeeren, maer wat zeg ik! het is onmogelyk dat zulks noch geschieden kan; een voórneemen van zich daer in te stellen en te troosten met het gedacht dat het zyn eyge schuld is, zoude misschien noch wel den eenigsten middel zyn, om ons tot gehoorzaamheyd te brengen, niet tot eene slaeverney; maer tot een vry volk, dat zich niet en laet bestieren, als volgens de wetton; het is maer naer ontwapent te hebben die troepen, die in het gezicht van geheel de wereld zich nooyt zullen kunnen verschoonen, van de wapens gebruykt te hebben tegen hun vaderland, van hunne broeders en medeborgers gekeélt te hebben, het is maer eyndelyk doór geenen den minsten tegenstand, dat zyne majesteyt kan hoópen van ons betrouwen noch te kunnen herwinnen, allen anderen middel is onmogelyk en kan niet anders als eenen droeven uytval hebben, zoo dan indiën gy uwen lesten middel wilt inspannen, daer wy zonder twyfel zullen over triumpheeren, alles dat keyzers gezind is wagen hun leéven en goederen en misschien zullen de gevolgen 'er noch droeviger van zyn.

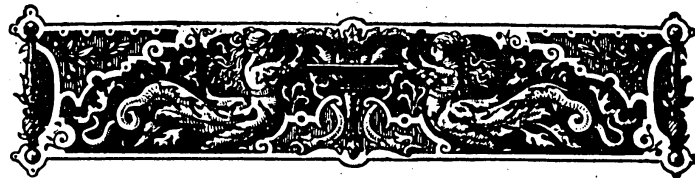
Het voórbeeld van Vrankryk moet u geleerd hebben, wat dat is tegen een getergd volk in te komen, vergeéft het my, mynheer, dat ik zoo spreék, ik zeg niets anders, als het geén de geheele Natie zegt, het geén ik u wil laeten weeten het

zyn niet anders, als de klachten en de wenschen, die alle eerlyke lieden doen, die ik u te kennen geef met alle oprechtheyd van myn gemoed, God gave dat gy 'er uw voordeel mede konde doen, het geén ik u van herten wensch, om te herstellen het betrouwen, de rust, het geluk en voórspoed van deze Provinciën en bid u dat gy waerlyk moogt gelooven dat ik ben, etc etc.

Uyt den naem der nederlandsche Natie.

Deze bondige vermaenigen hebben op het gemoed van den minister weynigen indruk gedaen, het gevolg van deze waarheden niet konnende gelooven, heeft hy de zaaken tot hun uysterste laeten afloopen; en dat dit het gemeyn gevoelen van de geheele Natie was heeft eenige dagen daer naer gebleéken in het geén 'er te Brussel voórg gevallen is den 11 december en de volgende dagen wiens beschreyving ik aan oog-getuigen overlaet.

Ontrent half December stak men de *cocarde* het geheel land doór op den hoed, als bereyd zynde, om met goed en bloed s'lands wetten en voórregten te handhaeven, tot welken eynde de dappere Natie noch dagelyks werkt met allen voórspoed, wiens heylzaeme inzichten den God der heyr-kragten gelieve te begunstigen doór zynen zegen, met in ons land te verleenen alle liefde en eendragt, als eene bron-ader van het algemeyn geluk en welvaeren.

GESCHIEDKUNDIGE AANTEKENINGEN

UIT DE

Archieven van Turnhout.

*Lyst der Weduwen welkers mans vermoord zijn
door de keizerlyke met den
Slag van Turnhout den 27 October 1789.*

Lyste der Weduwen welkers mans vermoort syn ten daghe der Battalie binnen Turnhout den 27 8ber 1789, door de keyzorlycke trouppen: Mitsgaeders dergene die gesnevelt ende gequetst syn in de Battalie, alle welke sich comen presenteren hebben aen Regeerders van Turnhout, ten eynde van te versoecken eenigen onderstant ende syn als volgt:

1° Catharina Dieltiens oudt omtrent 64 jaeren, weduwe wylen Adriaen Baeten, hovenier van synen stiel, vermoort door de keyserlycke trouppen.

Dese weduwe heeft geene jonge kinderen, maer is teenemael versleten van werken.

2^e Cātharina Baeten, doghter van voōrs. Adriaen Baeten, weduwe wylen Jacobus Eyckens, oock hovenier van synen stiel, den welcken insgelyckx vermoort is ten voōrs daghe.

De voōrs weduwe heeft ses kinderen int leven, waervan het oudste maer beryckt den ouderdom van 14 jaeren ende het jongste omtrent 1 1/2 jaer.

3^e Maria Dimpna Marien, weduwe Cornelis Dierckx, den welcken oock vermoort is door de keyserlycke trouppen, oudt synde omtrent 40 jaeren, teykwever van synen stiel, achterlaetende dry kinderen waervan het oudtste maer en is omtrent 10 jaeren en het jongste 4 jaeren, met welckers doot de voōrs weduwe sit buyten costwinnige en welckers man dagelyckx was winnende omtrent 14 st^{rs}.

4^e Marie Cornelie Baeyens oudt omtrent 52 jaeren, de welcke maer eenen arm heeft, vermits haren slincken arm over omtrent 4 jaeren is afgeseth ter oorsaake van een accident, weduwe Abraham Beiris, den welcken insgelyckx vermoort is, door de voōrs trouppen, achterlaetende twee kinderen, een van omtrent 12 en een van omtrent 11 jaeren, denselven Abraham Beiris was teykwever van synen stiel, en hadt hoven dien eenen cleynen winckel.

5^e Elisabeth Schellens, weduwe Hendrick Raelens, insgelyckx vermoort als voor, oudt omtrent 54 jaeren, cuiper van synen stiel, achterlaetende 5 kinderen, waervan den oudsten was omtrent 21 jaeren oock cuiper van synen stiel, den welcken ten voōrs teyde, door de keyserlycke trouppen heeft ontfangen 5 sware wonden soo fusieeq scheuten als steken, by naer altemael doodelyck, welke quetsuren nog dagelyckx gecureert worden; dog den voōrs jongman can syn rechtsbeen nog slincken arm niet verroeren, dus dat het te vreesen is, indien hy herstelt, dal denselven syn leven lanck sal gestropeert syn en synen cost niet sal connen winnen.

De voōrs weduwe heeft nog 4 andere kinderen, waervan de oudtste haeren cost soude connen winnen, by aldien de voōrs weduwe ./. die continuelyck sieckelyck is ./. deselve conde derven uyt haer huyshouden, de dry andere kinderen syn alle incapabel voor eenige costwinnige, soo dat de voōrs

weduwe, by doode van haeren man ende de doodelycke quetsuren van haeren sone teenemael ontbloedt is van alle costwinnige.

6^e Anne Marie Schuermans, weduwe wylen Ignatius Proost, oock vermoort ten voōrs daghe oudt synde omtrent 32 jaeren, teykwever van synen stiel, achterlaetende twee kinderen, te weten: een van omtrent vier jaeren ende een van omtrent 14 maenden, dewelcke by doode van haren man oock ontbloedt is van alle costwinnige.

7^e Marie Schenaerts, weduwe Peeter Stoop denwelcken in de battalie is gesnevelt oudt omtrent 28 jaeren teykwever van synen stiel, achterlaetende twee kinderen, een oudt omtrent 6 jaeren en d'ander omtrent dry jaeren, teenemael onthlooyt van costwinnige by doode van haeren man.

8^e Anna Catharina Vrins weduwe wylen Peeter Van Spreeuwenberg, denwelcken in de battalie is gesnevelt, geen kinderen achterlaetende, dog de weduwe incapabel voor hare costwinnige.

9^e Francis Cnaepkens, oudt omtrent 46 jaeren teykwever van synen stiel, gequetst in de voōrs battalie door eenen fusieeqscheut van achteren in den rug en vooruyt comende, den welcken sedert niet en heeft connen wercken, nog in langen tydt niet bequaem sal syn om te connen wercken ende daerenboven niet in staet is om den Chirurgyen te connen betaelen.

10^e Joānes Cornelissen, linnewever, oudt omtrent 36 jaeren, wiens vader door de militairen oock is vermoort, is gequetst door eenen fusieeq cogel van deselve op syne borst, dogh nu genesen, maer heeft niet connen wercken voor den 16 January 1790 van welck cureren den Chirurgyen nog moet betaelt worden.

11^e Dimpna Van Gorp weduwe Jan Van Baal, den welcken oock vermoort is door de militairen, achterlaetende een kint oudt omtrent 3 jaeren, voerman en aubergist van stiel.

12^e Margareta Proost, weduwe Jan Baptist Salomon die vermoort is als voor geen kinderen achterlaetende.

13^e Maria Catharina Fleerackers weduwe wylen Jan Kerekhofs, oock

vermoort als voor, jeneverstoker en hoer van stiel, achterlaetende 4 kinderen, waarvan den oudsten is ontrent twelf jaeren.

14^e Marie Elisabeth Sjongers, weduwe Peeter Verloommen, hovenier van stiel, oock vermoort als voor, achterlaetende dry kinderen waarvan het oudste is ontrent 5 jaeren.

15^e Marie Elisabeth Nuyens, weduwe wylen Andries Cornelissen oock vermoordt als voor, wiens sone oudt ontrent 23 jaeren van de wonden die hy ten selven daghe van de keyserlycke ontfangen hadde, corts daernaer oock is overleden.

16^e Marie Heleen Janssen weduwe Peeter Van Bladel, lantbouwer van stiel, denwelcken oock vermoort is als voor, achterlaetende twee kinderen, dewelcke nochtans beyde hunnen cost connen winnen.

Wy schepenen der stad ende vryheyt Turnhout verclaren ende attestereen dat den voorstaenden lyste is echt en waerachtigh; dat degene daer inne genumineerd sub n^{is} 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9 en 14 seer nootsakelyck behooren ondersteund ende geholpen te worden; dat degene sub n^{is} 8, 10, 11, 12, 13, 15 en 16 oock onderstant noodig hebben eghter soo groot niet als degeene van de eerste classe.

Gelief te noteren dat alle de voorstaende personen beneffens menigvuldige andere door de keyserlycke trouppen geplundert syn ende menigvuldige huysen door het canon en fusieken doorschoten en beschadigt zyn.

In kennisse der waarheyt hebben wy dese door onsen gesworen clereq laeten expedieren en subsigneren en met onsen zegel ad causas besegelt, desen 25 January 1790.

1589.

Aen Mynheer den Cancellier.

Geven oytmoediglyk te kennen die geineyne ingeseten van OudtTurnhout, hoe dat zy by de regeerderen der vryheyt van Turnhout dagelycx soo seer

worden belast met onderhoud van soldaten dat hen nyet mogelyck en is 't selve langer te continueren, en dat tegen rede ende recht, want hoewel die voors. Regeerders zoo wanneer over 't lant van Turnhout comen eenige soldaten die selve zouden behoiren te verdeylen in de quartieren elcken naer syn macht én qualihet zoo eest nochtans dat zy 't selve nyet en doen, maer zoo wanneer daer comen groote menigte, zoo laten sy die met groote quantiteyten en hoopen loopen in de onliggende dorpen en gehuchten, sonder die te billetteren die alsdan alsulcken huysen van suppln innemen in sulken getaele als henne discretie dragen can, soo dat die suppln daerby groote onverdrachel-lasten verre boven henne macht moeten dragen en lyden, zonder dat hen suppln eenige recompense oft assisten by die van Turnhout daeraff worde gedaen ende er contrarie zoo wanneer aldaer soldaten comen die zy binne de voors. vryheyt cunnen logeren zoo billetteren zy dese binnen de voors. vryheyt naer heune discretie, en geven dengenen daer die vss. syn gelogeert tot assistenten den suppln oeyck naer henne discretie zoo dat de suppln daarby in den gront worden bedorven, en soo belast dat hen onmogel is tselve te vervullen, want die personen daer die voors. soldaten worden gelogeert, anders nyet en soecken dan dat die soldaten grooten cost doen van drincken ende andersints om henne rekenin zoo veel te hooger te maecken dewelcke zoo haest als de soldaten syn vertrocken, comen met hen schriftte rekenin (oeyck gemaect naer henne discretie) ende willen terstont betaelt zyn van voorschrevene assistenten in gereeden gelden en by gebreke van gereede betaen, doen zy de suppln metten officier van Turnhout terstont executeren en vercoopen henne beesten ende meubelen, dwelck alzoo nyet zoude syn, indyen de soldaten voir het kontingent van suppln tot Oudt Turnhout worden gesonden, in welcken gevalle de suppln de vss. zouden moegen logeren accomoderen en metten selven overcomen zoo zy dat best zouden cunnen gedoen, dwelck zy nyet en cunnen gedoen als die soldaten binnen de voirscreven vryheyt syn gelogeert, indervuegen dat duer dit abuys die personen woonende binnen de voors. vryheyt worden ryck en

machtich, jae eenige die nyet met allen en hebben gehadt, daer deur binnen II, III oft vier jaren herwaerts seer ryck syn geworden, en coopen huysen, landt en pant tot grooten pryse. Daer ter contrarie die rycksten van suppln in den gront decemeren en comen tot extreme armoede ende miserie, en geschapen syn alle thunne te moeten abandonneren en met huisvrouw en kinderen te verlopen, ende hoewel desen aengemerkt de voirscreven regeederen hen soudē behoiren te vdragen, de suppln voirtaen te belasten mette de voirscreve assisten dwelck oock nergens te meer en geschiet, soo en willen sy nochtans daartoe nyet verstaen tot eeuwige ruyne der suppln soo verre hier inne nyet promptel en worden versien, mits den welcken syn die suppln hen keeren tot uwer Excel. bidden in alder oytmoet dat uwe seer gelieven wille by voirscreven Regeederen der voors. vryheyte te ordonneren dat sy hen verdraghē voirtaen van eenige soldaten te fourneren oft billetteren binnen de voors. vryheyte, ten laste van de suppln en de suppln aldaer te belasten met assistentie van onderhoudinghe van den selven soldaten.

Dwelcke doende enz. Ende was ondertheekend G. Loets. Inde marge stont geschreven by dese requeste by besloten brieven gesond aen de Regeederen van Turnhout, ten eynde sy binnen XIII daghen naer de communicatie van selve brieven daerop oft tegens seggen tgene des hennen raedt gedragen zal actum in den raede van Brabant den lesten september 1589, ende get^d P. Servaes.

Die gemeyne Ingesetenen van parochie van Oudt Turnhout Imp^t en suppl^t

TEGHEN

De Schepen Borgemren ende Regeeders van vryheyte van Turnhout ges^e en Rescribenten.

Gesien in den Raede van hunne hoogheyden geordoneert in Brabant die processen der voors partyen zoo ter rollen van desen raede geïnstrueert by memorien ten eynde van Reken der administratie van penen ter saecke van

settingen, contributien en andersints ontfangen, zedert den jaere XV° negen en tseventig en van reparatie en om die voors. lasten en contributien te mogen vynden op den voet en by 't middel by d'impetranten alder bequaemste te vynden als by communicatie beleyt ten eynde van cassatie van 't schapengelt ende andere belastingen in questie. Gesien tot dyen die vonnissen tuschen partyen den XXII° augusty XV° vier en tnegentig en den elfsten Meerte XVI° zesse gegeven met de reken van diverse collecteurs, acquiten en voordere verificatie dyen naer volgen voor commissarissen van desen hove overgebracht eentsaementlyk die frustreren van designatie, van abusen en lesien hyde impetranten en suppln gepretendeert, antwoorden en solutie en contresolutien gesien oock die requeste van tweeden deser maent mette stucken naer vmogen van app^{te} van seventhien deser totte vss. processen gebracht en op al wel en rypel geleth 't hof insiende de qualiteyt van pyten ende vuyt merckelycke consideratie aler men tot prononciatie van geraemde en gesloten vonnisse sal procederen ordaneert partyen by twee of drye ten hoogsten onder hun behoorlyck geauthorizeert te compareren voor de voors. commissarissen om by interventie ende ter directie der selver van als vlekken te worden zoo verre 'tdoenel-zy gebreke van welcke 't vbael gesien en trapport van swaerichieden gehoort sal voorts gedecreteert worden naer behoiren gedaen binnen de stad van Brusselle vyff en twintig daegen in de maent van octobry int jaer ons Heeren duysent zes hondert ende acht, ondert^d Schuermans.

BY DEN CONINCK.

Lieve ende Beminde wy seynden u Luyden hierinne besloten sekere supplicatie overgegeven en gepretendeert in onsen Raede georduncert in Brabant van wegen die gemeyn ingeseten van Oudt Thurnhout. Ende overmits den reden daerinne verhaelt.

Ordueren en bevelen wel ernstel by dese op oft tegens deselve te seggen tgene des uwen raedt gedragen zal binnen XIII daegen naer de presentatie

en receptie van desen, daermede alsdan wederom zeynden dese tegenwoordige mette voirss. supplicatie ende uwe rescriptie in handen van onse secretaris dese ondertheekend hebbende, om tselve in onsen raede gesien voirts geordoneert te worden zoo behooren zal sonder des eenigsints te laten, want onszoo gelieft, Lieve en beminde onse heere God zy met u Luyden, gescreven in onse stadt van Brussel den lesten dach der maendt van september 1589, ende was ondertheekend D. Servaes.

1687-1688

Uittreksel der uitgaven der kerkerekening over 1687-1688; zynde de ontvangsten dezer rekening vermeld in het verlag over den Bestuurlyken toestand der stad Turnhout in 1888.

Vuytgeve teghens den voors. ontfanck blyckens verscheyde quitanti en en ordonnantiën :

Den rendant heeft betaelt aen Meester Jan Deckers, orgelmaecker, eene som van vyftihy en gul, hem comende over een jaer gagie over het onderhouden ende gadeslaen deser orgel, alhyer verschenen in february 1688, quod valet juxta ordonnantie in date 6 January 1688, onderteekend Cuylaerts-Verstraelen ende Jan Bax-Van Meurs schepenen, dico . . . . . XV gl.

Item betaeld aen Nicolaes Van Sandael, organist over een vyerendeel jaers gagie over het spelen der orgel de somme van vyf en dertich gul. dico . . . . . XXXV. gl.

Item betaeld aen den heere Anthoni Gader, pastoir voor eene nieuwe remonstrantie de somme van 30 gul, de date 24 feb. Anni 1688, onderteekent Cuylaerts, Loicx, Jan Sibis en Jan Bax-Van Meurs. dico . . . . . XXX gl.

Item aen Dionys Van Kerckhoven, Sangmeester de som van 32 gul, hem comende voor een vyerendeel jaers gagie ende 2 gul tot becostinghe van snaeren voor de violen ende bas van d'oesael. dico . . . . . XXXII gl.

Item aan Gabriel Vossen, betaelt de som van 14 gul. over een vyerendeel jaers gagie, over het opwinden van d'orlogie, reparatie ende onderhoud van de treckers. dico . . . . . XIII gl.

Item aan Peeter Herremans smidt, betaelt de som van 33 gul, XI st. over verscheyde smedeloon soo in de kercke als hermaecken der clepels aen de clocken, quod valet juxta specificationem. . . . . XXXIII gl. XI st.

Item aan Dionys Van Kerckhoven, betaelt 30 gul voor het musiek te dirigeren. dico . . . . . XXX gl.

Item betaelt aen Nicolaes Van Schaluynen timmerman de somme van 24 gul hem comende over gielevert hout, timmerloon als 't verhangen van vscheyde clocken op den thoren alhyer, quod valet juxta ipsius specificationem. . . . . XXXIII gl.

Daerenhoven soo stelt den rendant alnoch in vuytgeeff de somme van X gul door UE ordere van 16 Xber anni voors. betaelt aen de musiciens dezer vryheyte voor hare extraordinarische diensten die deselve ghedurende den gheheelen jaere hebben ghedaen soo int singhen van de sondaeghsche hochmisse als loven vschenen St-Cecilia 1688. dico . . . . . X gl.

Item alnoch betaelt aen den Eerw. heer Erasmus Van Thielen, Deken ende Plebaen deser stadt de somme van 12 gul over een jaer tractement der paters Predikheeren. dico . . . . . XII gl.

Item alnoch betaelt aen Sebastiaen Govaerts, coster, de somme van 8 gul, hem comende over een jaer gagie, van het schoonmaecken ende keeren der kereke alhyer. VIII gl.

Item betaelt eene som van 20 gul, aen Gabriel Vossen voor een vyerendeel jaers gagie, over het opwinden van de horlogie alsoock eenighle reparatie ghedaen aan de treckers van den beyer; mits gaeders noch sesse gul, ende vyff stuyvers, over het blasen van de organo. dico . XXVI gl. V st.

Item betaelt aen de wed. Vlamincx, over ghelevert misbroot de som van . . . . . LII gl,

Daerenboven soo heeft den voors. rendant alnoch betaelt voor eene fagot (4) dienstich tot den kerkendienst de somme van sesthyen gul endesesthyen stuyv. dico . XVI gl. XVI st.

Item volghens d'ordonnantie van 17 Aug. 1689 onder-teeckend Loix, Verstraelen ende Theodorus Smeyers, alnoch betaelt aen Gabriel Vossen de somme van vyff gul hem comende over een half jaer gagie van het hondslaeghen in deselve kereke, vschenen St-Jan 1689, quod valet. . . . . V gl.

Item gheduerende den jaere van january 1688 tot january 1689 soo bevindt men dat den voors. rendant heeft beschult aen weyn, soo aen de heeren voor Paeschweyn als aen de communicanten ter somme van . XXIII gl. IX st.

Item betaelt voor de vracht ende Meyen die te kersmisse hebben in de kereke gestaen eene somme van . . . . . III gl. III st.

In Augusti 1687 betaelt voor het luyden van kersmisse en gheduerende den ommegeanck, eene somme van . . III gl, III st.

Item ten selven tyde aen de vaendraeghers betaelt . XII st.

(1) Blaesinstrument.

Item betaelt over het luyen over de victorien, bevochten van syn Cysert. Mat^t de somme van . . . . . IIII gl.

Den 14 September anni voors. voor het vuytbellen der meyen ende 't schieten van eenen kerckuil, de somme van . . . . . XVII st.

Item betaelt aen Jan Van Eyck over 1000 plaveysteenen ten dienste deser kereke ghelevert. . . . . VI gl. X st.

Den 16 December anni voors. betaelt tot nootsaekelyckheydt van de stellagie, vyerwerck etc. ten tyde van de Annuntiatie van Onze Lieve Vrouwe, de somme van . . IIII gl.

Item betaelt voor den biddach, conserverende tot welstant van Syne Coninckl. Mat^t van Spanie, ter somme van II g. VIII st.

Item betaelt aen Jan Joris met synen compagnon de somme van ses gul vyer stuyv. eenen halven, hem comende over het effenen van het kerckhof. dico. VI gl. IIII st. 1/2

Item betaelt aen Jan Pauwels, loodgieter, voor het sauderen ende versien van den cleynen toren, quod valet juxta ipsius specificationem. . . . . IIII gl. XV st.

Item aen Peeter Canters voor het schilderen van den cleynen toren. . . . . VIII gl. X st.

Item betaelt voor gheduerende twee jaréen: de candelers deser kereke ende ander koperwerck te schueren ende te onderhouden. . . . . XII gl.

Somme totalis van den vuytgeeft bedraeght achthyen hondert dry gul negenthyen stuyvers een oort. dico . . 1803-19 1/4

Den ontfanck was 1940-13 3/4.

Dus deen tegens dander affgetrocken ende geliquideert, is meer by den rendant ontfanghen als vuytgegeven ende blyft denselven aen dezo kereke alnoch schuldigh ende ten achteren eene som van hondert ses en dertich

gul vierthien stuyv. eenen halven. . . . . 136-14 1/2.

Aldus ghedaen, gepasseert ende gesloten, naer eene voorgaende sondaeg-
sche proclamatio ter puyen afghedaen, met opene deuren ende vensters, ten
overstaen van den Eerw. heer Joes Verhoeven Plebaen van St-Peters
kercke alhier. De H. en Mr Anthonius Vloers, Schouteth alhier; Geraert
Loicx, Jan Baptist Van Meurs, Balthazar Verstraelen, Theodorus Smeyers,
Jacobus Schryvers, Adam De Bie, ende Peeter Meeus, Geeraert Cuylaerts,
Joris Van Riel, Wouter Vekens en Matheus Ooms, respectie schepenen ende
gesworenen deser vs. vryheydt, Guilliam Vueghs, ende Peeter Van Hulsel,
teghenwoordighe dienende ende toecomende kerckmeesters derselver kereke,
desen 13 Decemder 1690 (onderteckent) C. Proost, secretaris.

